

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte

Nepilna laika studijas
Pirmā līmeņa profesionālās augstākās izglītības studiju programma
„Pirmsskolas izglītības skolotājs”
3.kurss

ILONA STRICKA

**Vidējā pirmsskolas vecuma bērnu iztēles attīstības sekmēšana
zīmēšanā
Kvalifikācijas darbs**

Darba autors

Ilona Stricka

_____
Vārds, uzvārds

_____
Paraksts

Darba vadītājs

Docente
Akadēmiskais amats

Dr. paed.
Grāds

Antra Randoha
Vārds, uzvārds

Paraksts

RĪGA, 2017

Anotācija

Darba nosaukums: Vidējā pirmsskolas vecuma bērnu iztēles attīstības sekmēšana zīmēšanā. Darba autore: Ilona Stricka. Darba zinātniskā vadītāja: dr. paed., lekt. Antra Randoha. Darbs sastāv no ievada, 2 daļām, literatūras un avotu saraksta, pielikuma.

Darba pirmajā daļā autore iepazīstina ar iztēles jēdziena skaidrojumu dažādu pedagogu un psihologu teorētiskajām atziņām. Zīmēšanas būtību, veidiem un iztēles sekmēšanas pedagoģiski psiholoģiskiem nosacījumiem zīmēšanas procesā.

Otrajā daļā autore veic pētījumu ar vidējā pirmsskolas vecuma bērniem, 10 bērnu ietvaros, novēro to iztēles izpausmes, to sekmēšanu zīmēšanas procesā un veiktajos darbos.

Pētījuma mērķis: Teorētiski un praktiski izziņāt vidējās pirmsskolas vecuma bērnu iztēles sekmēšanu zīmēšanas procesā.

Atslēgas vārdi: iztēle, zīmēšana, pirmsskolēns.

Darba apjoms: 54 lpp., 38 informācijas avoti.

Annotation

Job title: The development of pre-school children imagination to drawing. The author of job: Ilona Stricka. Scientific leader: Dr. Paed., Prof. Antra Randoha.

The study is divided into four parts: introduction, two main parts, a review of literature references thereto.

In the first subparagraph shall communicate to the author of the imagination of teacher and psychologist clarification of the concept of theoretical knowledge.

Drawing types and the nature of the promotion of pedagogical psychological conditions in the drawing process.

The author of the second subparagraph shall carry out a study of the pre-school age children, 10 children in the framework of the promotion of imagination, the drawing process and the work carried out.

The aim of the study: theoretical and practical knowledge of the imagination of children of pre-school age the drawing process.

Key words: imagination, drawing, pre-school age child

The amount of work: 54 pages, 38 information sources.

Saturs

IEVADS	5
1. IZTĒLE JĒDZIENA SKAIDROJUMS DAŽĀDU PEDAGOGU TEORĒTISKAJĀS ATZINĀS UN PSIHOLOĢIJĀ.....	8
1.1. Iztēle, tās formas un veidi	8
1.2. Vidējā pirmsskolas vecuma bērnu attīstības raksturojums.....	15
1.3. Zīmēšanas raksturojums pirmsskolā	18
1.4. Iztēles rosināšana zīmēšanā	24
2. IZTĒLES ATTĪSTĪBAS IZPĒTE 4-5 GADUS VECIEM BĒRNIEM VIZUĀLĀS MĀKSLAS NODARBĪBĀS.....	26
2.1. Pētījuma metodoloģijas raksturojums.....	26
2.2. Bērnu raksturojums	30
2.3. Pētījuma procesa norises apraksts un analīze.....	33
SECINĀJUMI.....	49
PIELIKUMI.....	50
IZMANTOTĀ LITERATŪRA	52

Ievads

Katram bērnam un arī mums pieaugušajiem, bērnība ir un ir bijusi tikai vienu reizi. Tas ir skaistākais un produktīvākais brīdis cilvēka dzīvē. Tajā brīdī, bērni dara, mācās, uztver, sajūt neiedomājamas lietas, uztver jaunu informāciju, ko apstrādā savā domāšanā. Šajā periodā bērni iztēlojas neiedomājamas lietas, kas mums pieaugušajiem šķiet reizēm neizprotamas. Tas, ko bērni iztēlojas ir viņu domu, redzētā, sajustā fantāzijas lidojums. Lai bērns attīstītos un pilnvērtīgi augtu, ir nepieciešams iepazīt viņa iekšējo pasauli. Vidējā pirmsskolas vecumā bērniem attīstās dažādi psihiskie procesi- sajūtas, uztvere, atmiņa, runa, domāšana un **iztēle**.

Vidējā pirmsskolas vecumā bērniem attīstās dažādi psihiskie procesi- sajūtas, uztvere, atmiņa, runa, domāšana un **iztēle**, kas jāpapildina un jānotur.

Dzidra Albrehta raksta: "Iztēles attīstīšana uzskatāma par daudzu spēju izkopšanas priekšnoteikumu", (Albrehta, 2001, 128). Tieši šis ir posms, kad bērni kā galveno izteiksmes līdzekli izmanto tēlotājdarbību, kurā pauž savas emocijas, jūtas, saskarsmi ar sevi, pieaugušajiem un apkārtējo pasauli. Un, lai bērni attīstītu iztēli zīmēšanas nodarbībā, ļoti svarīgs ir skolotāja-darba vadītāja uzdevums iztēles rosināšanai, tas ir, emocionālu situāciju radīšana nodarbībās, kas ir motivācija jaunas ieceres tapšanai, kurā bērns rada neatkārtojamu mākslas darbu. Atsaucoties uz Gunas Svences atziņu par motivāciju: "Motivācijas pamatā pirmsskolas vecumā ir saskarsmes vajadzība, vajadzība sazināties, koncentrēties, gūt sava nozīmīguma apstiprinājumu". Tāpēc darba autore vēlējas pētīt vidējā pirmsskolas vecuma bērnu iztēles attīstību zīmēšanas nodarbībās

Darba autore, novērojot bērnus darbībā tēlotājnodarbībās un brīvajos brīžos, ievēroja, ka "katra bērna zīmējums ir unikāls un neatkārtojams, kas ataino viņa iekšējo pasauli un viņa būtību. Zīmējums ir uztveres spogulis, kas atspoguļo tavas spējas sajūst, uztvert un attēlot pasauli. Spēja zīmēt ir jāattīsta tāpat kā runāšana un domāšana" (Austruma, Savicka, 2000, 4). Bērni zīmē savos zīmējumos to, ko redz, dzird, atceras, to, kas viņus uztrauc, nomāc, to, kas sagādā prieku, sajūsma. To visu viņi uzliek uz papīra, katru no tiem darbiem pieaugušais varētu tulkot dažādi, bet to, kas ir tajos darbos, zina tikai pats bērns, tāpēc tie ir unikāli mākslas darbi, kurus atkārtot nespētu neviens.

Darba autore piedaloties nodarbībās, novēroja, ka zīmēšana bērniem ļoti patīk, arī brīvajos brīžos daudzi bērni zīmēja, īpaši viens zēns, kas zīmēja ļoti daudz un bieži un darbus vienmēr atnesa, lai atdotu, tik ļoti reti par tiem pastāstīja, tikai atbildēja: "To es zīmēju tev". Bērna dotie zīmējumi sagādāja lielu interesi, jo tie tiešām tika zīmēti no sirds, ar lielu mīlestību, ar kādu vēstījumu, savu domu. Darba autore to secinātu kā komunikācijas veidu bērnam ar pieaugušo, kā prasmi izteikties, kaut ko pastāstīt.

Bērni zīmē to, kas ir viņu dvēselēs, domās, jūtās.

Darba autore iesaistoties pētnieciskajā procesā, novēroja, ka bērniem ļoti patīk darboties ar ūdenskrāsām un guaša krāsām. Tieši nodarbībās, kur tika izmantoti šie materiāli, bērni izrādīja patiesu interesi, ne tikai par to, ko zīmēs, bet par pašu procesu – par ieceri, sagatavošanos darbam, pašu procesu un tā rezultātu. Bērni bija atvērtāki, uzmanīgāki, nopietnāki, atbildīgāki, radoši. Pats sagatavošanās process bija notikums, kur bērni paši sagatavoja darba galdu, sagatavoja visu tam nepieciešamo. Pašā procesā, darba autore ievēroja, ka darbošanās laikā, bērni pasauli redz priecīgāku, daudzveidīgāku, bagātāku. Darbojoties bērni nostiprina psihiskos procesus - tādus kā uztvere, uzmanība, griba, atmiņa, sajūtas un, protams iztēle.

Zīmēšanas process kā tāds, bērniem nostiprina pašapkalpošanās prasmes, uzmanību, kārtības izjūtu, iejūtību, atsaucību pret citiem. Pats svarīgākais, ko šajā procesā bērni mācās ir komunikācija ar sevi, citiem, mācās paust savu viedokli.

Bērniem piemīt arī iztēle, kas palīdz “sapņot” ar vaļējām acīm. Šāda “sapņošana” ļauj uztvert daudzkrāsaino pasauli, attīsta izziņas interesi, gribu un tikumiskās īpašības (Lieģeniece, 1992, 21). Iztēle bērniem ir viņu domu, redzētā, saprastā, dzirdētā, sataustītā attēlojums. Bērni mācās caur saviem psihiskajiem procesiem, kas turpina attīstīties. Caur savu zīmējumu parāda savas emocijas, domas, mācās izprast visu, kas viņiem ir apkārt.

Bērni ir izziņas, jaunu atklājumu, fantāzijas, rotaļu vecumā, kurā svarīgi ir gūt piedzīvojumu. Bērni mācās no rotaļām, no tā, ko viņi redz, izprot, dzird, uztver.

Vizuālā māksla bērniem ir prieks, rotaļa, pārdzīvojums, sevis izpausme, pārsteigums un dialogs pašam ar sevi, pieaugušajiem un pasauli.

Pirmsskolā vizuālās mākslas mērķis ir sekmēt bērnu emocionālo un intelektuālo attīstību, attīstīt radošās spējas, radot interesi par mākslu kā pasaules izziņas un pašizaugsmes līdzekli, kā arī veicināt katra bērna radošās attīstības veicināšanu atspoguļojot apkārtējo pasauli, rosinot izteikt savas izjūtas vizuālajos tēlos, pielietojot daudzveidīgus līdzekļus (Randoha, RPIVA, Lekciju materiāli).

Mākslas uzdevums ir:

- attīstīt domāšanas procesus, **iztēli** un fantāziju;
- veidot prasmes pielietot dažādas zīmēšanas tehnikas un materiālus;
- sekmēt emociju attīstību un gandarījuma sajūtas par paveikto;
- attīstīt vizuālo uztveri un spēju radoši darboties, vingrināt uztvert un saskaņot krāsas;
- veicināt pareiza satvēriena veidošanos (pincetes satvērienu)

Iztēles attīstīšana uzskatāma par daudzu spēju izkopšanas priekšnoteikumu. Fantāzijas lidojums apsteidz reālo notikumu mierīgo gaitu, spilgtās krāsas atveido, padara dzīvas pat vissausākās abstrakcijas. Iztēli var izkopt un attīstīt tāpat kā jebkuras cilvēka spējas. Iztēle un fantāzija ietver prasmi veidot nereālo, nebijušo, balstoties uz realitāti. Krievu psihologs Ļevs Vigotskis norāda, ka

“šis ne realitātes moments balstās uz pieredzē esošo kombinēšanu no vienas puses un mūsu iekšējo pārdzīvojumu no otras. Lai veiksmīgi rosinātu fantāziju, jāzina tas bērna iepriekšējās pieredzes materiāls, uz kura balstīties, lai jauno, nebijušo bērna apziņā varētu pārnest ar viņa paša pieredzes valodu “, (Albrehta, 2001, 128).

Pētījuma objekts: pedagoģiskais process vidējā pirmsskolas vecuma bērnu zīmēšana nodarbībās.

Pētījuma priekšmets: Vidējā pirmsskolas vecuma bērnu iztēles attīstība pirmsskolā.

Mērķis: Teorētiski un praktiski izziņāt vidējā pirmsskolas vecuma bērnu iztēles attīstības sekmēšanas iespējas zīmēšanā.

Hipotēze vai pētījuma jautājums: Vidējā pirmsskolas vecuma bērnu iztēles attīstība zīmēšanā tiek sekmēta, ja:

1. tiek ievērotas vecumposma likumsakarības;
2. pedagogs organizē radošu vidi;
3. bērnam ir pašizteikšanās iespējas;
4. tiek piedāvāti daudzveidīgi materiāli.

Pētījuma mērķis: Teorētiski un praktiski izziņāt, izpētīt vidējā pirmsskolas vecuma bērnu iztēles attīstības sekmēšanas iespējas zīmēšanas nodarbībā.

Pētījuma uzdevumi:

1. Izpētīt un analizēt pedagoģisko un psiholoģisko teoriju par iztēle jēdzienu to izpausmes veidiem un iztēles attīstību pirmsskolas vecuma bērniem;
2. Izziņāt iztēles sekmēšanas iespējas zīmēšanas nodarbībā vidējā pirmsskolas vecuma bērniem;
3. Analizēt pētījumā gūtos materiālus un analizēt tos.

Pētījuma metodes:

1. Teorētiskā metode

- pedagoģiskā, psiholoģiskā un mākslas literatūras avotu analīze;

2. Empīriskā metode

- pedagoģiskais novērojums;
- pārrunas;
- bērnu zīmējumu analīze.

Pētījuma bāze: Inčukalna novada pirmsskolas izglītības iestāde “ X”. Pētījumā piedalās vidējā pirmsskolas vecuma bērni no 4 – 5 gadu vecumam: 10 bērni.

Darba struktūra: Darbs sastāv no 2 nodaļām un 7 apakšnodaļām, secinājumiem, 20 attēliem, 4 pielikumiem un 36 izmantotiem literatūras avotiem, kas norādīti literatūras sarakstā..

1. Iztēle jēdziena skaidrojums dažādu pedagogu teorētiskajās atziņās un psiholoģijā

1.1. Iztēle, tās formas un veidi

Franču psihologs un filozofs Žans Piažē uzskatīja, ka bērni iegūto pieredzi iemieso paši savos personiskajos priekšstatos par pasauli, kā veidojas iztēle un kā tā mainās. Bērna pieredze pieaug un līdz ar to, attīstās viņa spēja klasificēt, vispārināt un atšķirt. Svarīgi ir tas, ka bērnam jābūt daudzveidīgai pieredzei, jo tad būs lielākas iespējas viņa iztēles attīstībai. Bērns iztēles procesā radoši attēlo mācīto, redzēto, dzirdēto, kas balstās uz psihiskiem izziņas procesiem.

Psihiskie izziņas procesi ir:

- Sajūtas
- Uztvere
- Atmiņa
- Runa
- Domāšana (3-7 gadiem tā ir uzskatāmi tēlainā domāšana)
- **Iztēle**

Galvenie avoti, kanāli, pa kuriem cilvēks iegūst informāciju par apkārtējo pasauli, ir izziņas procesi. Psiholoģijā tiek iedalīti šādi izziņas procesi: sajūtas un uztvere, domāšana un runa, atmiņa, **iztēle**. Katrs no šiem procesiem pasaules atspoguļošanā un izzināšanā izpilda savu specifisku funkciju, tiem ir savas likumsakarības un iespējas.

Pasaules atspoguļošana notiek divos līmeņos:

1. Jutekliskajā jeb tiešajā līmenī;
2. Vispārinātajā jeb pastarpinātajā līmenī.

Tabula Nr. 1. "Cilvēka izziņas sfēra".

1. Līmenis Jutekliskie procesi	2. Līmenis Vispārinātie procesi	Apkalpojošie procesi
Sajūtas Uztvere	Domāšana un runa Iztēle	Uzmanība Atmiņa

(Vorobjovs, 2000, 77., 78)

Izziņas procesi nav izolēt - tie ir savstarpēji saistīti, bagātina savstarpējo funkcionēšanu un veido dialektisko vienību. Sākotnējo informāciju dod sajūtas un uztvere, tālāk to apstrādā

domāšana un iztēle. Šīs apstrādes rezultātā rodas jauna doma vai tēls, kura patiesums savukārt atkal tiek pārbaudīts ar juteklisko izziņu. Tādējādi cilvēka pasaules uztveres process arvien padziļinās (Vorobjovs, 2000, 78).

Pedagoģijas klasiķis Konstantīns Ušinskis, uzskatīja, ka “**iztēle** ir viens no psihiskajiem procesiem, kurā tiek radīti jauni tēli, priekšstati, idejas un tēli, tas ir viens no izziņas procesiem, kas ir ļoti svarīgs process bērna psiholoģiskajā attīstībā. Iztēle bērnos sāk attīstīties ļoti agri, kaut arī sākumā tās apslēptais darbs nav manāms. Tēlu, ar ko strādā bērna iztēle, nav daudz, toties tie ir spilgti, un bērns aizraujas ar tiem kā ar īstenību. Šīs parādības fiziskais cēlonis ir bērna smadzeņu neparasts jūtīgums, bet psihiskais cēlonis- neprasme atšķirt īstenību no iztēles ainām, jo šī prasme rodas ar pieredzi” (Ušinskis, 1980, 130).

Vidējais pirmsskolas vecums, ir posms, kad bērni ir procesā, kad iepazīst apkārtējās pasaules tēlus, attēlo pārdzīvoto, ko parāda kādā radošā procesā, pemēram, zīmēšanā.

Psiholoģijas doktors, asociētais profesors Oļegs Ņikiforovs uzskata, ka **iztēle ir** priekšmeta vai situācijas tēla radīšanas psihisks process, pilnveidojot esošos priekšstatus un, ka tā ir personības apziņas daļa, viens no izziņas procesiem. Tajā savdabīgi un neatkārtojami atspoguļojas ārējā pasaule, tā ļauj ne tikai programmēt turpmāko uzvedību, bet arī iztēloties iespējamās apstākļus, kuros šī uzvedība īstenosies (Ņikiforovs, 2007, 238).

Tā tad, darba autore secina, ka tā ir prasme domās veidot jaunus tēlus, ko sauc par iztēli. Tas ir process, kur rada kaut ko jaunu savās domās, bērni attēlo savas domas, emocijas, tēlus, pārdzīvojumus, kā rezultātā rodas jauni mākslas darbi, kuros ietverti jauni tēli, domas, darbības un emocijas – prieks, sajūsma, gandarījums, skumjas, un citi. Bērns ir izziņas un vērošanas procesā, kurā savās domās pārveido redzēto, dzirdēto, izjusto.

Savukārt, habilitētais doktors pedagoģijā un vēsturē Aleksejs Vorobjovs **iztēli** definē kā psihisku izziņas procesu, kurā uz veco tēlu pārstrādes pamata veidojas jauns tēls, un tā ir tāpat, kā domāšana, ir process, kurš arī sākas tikai tad, ja ir problēmsituācija (Vorobjovs, 1996, 107).

Iztēle ir domu attēlojums, kam piemīt sensoras kvalitātes. Iztēle ir daļēji sensora un daļēji uztveres pieredze, kas nepastāv ārējs stimulē jebkurā no tās sensoriem veidiem. Iztēle var būt kā skaņas, smaržas, krāsas, formas, kustības vai garšas uztvere bez ārējā stimula. Tas ir mūsu instruments piedzīvojuma izpratnei. Mēs izprotam notikumus, ja salīdzinām jauno un nezināmo ar kaut ko tādu, kas ir iepriekš paredzēts un izpētīts (Ozoliņa Nucho, Vidnere, 30., 31).

Tā grāmatā “Māksla un pašatklāsmē” iztēli definējusi Merilendas ASV universitātes emeritētā profesore Aina Ozoliņa Nucho un habilitētā doktore psiholoģijā Māra Vidnere.

Māra Vidnere **iztēli** skaidro kā savstarpēju vienotu elementu kopumu, kas sastāv no trijām sastāvdaļām jeb apakšsistēmām:

- apzināšanās jeb uzmanība,

- fizioloģiska, jeb organismā notiek kaut kāda somatiska novirze vai pārmaiņa,
- kognitīvais vai skaidrojošais elements (notikumu izpratne, kas rodas pēkšņi, kāds notikums tiek izprasts vēlāk, analizē citus atgadījumus no savas dzīves), (Vidnere, 2015, 21).

Oļegs Ņikiforovs atkarībā no aktivitātes un cilvēka apzināšanās par viņa radītajiem tēliem, izšķir divus **iztēles veidus**:

- **pasīvā iztēle;**
- **aktīvā iztēle.**

Savukārt, **aktīvā iztēle**, kas ir jaunu tēlu radīšana, pielietojot gribas piepūli. Tā ir apzināta tēlu radīšana saistībā ar apzināti sprastu uzdevumu tajā vai citā darbības veidā, pieskaitāmi arī sapņi un fantāzijas, tiek iedalīta :

- atveidojošā (reproduktīvā) iztēle
- radošā iztēle.

Pasīvā iztēle, kurai raksturīga tādu tēlu radīšana, kas dzīvē netiek īstenoti vai kurus vispār nav iespējams īstenot. Tā izpaužas sapņos, pusnomodā, kad priekšstati rodas paši, nomainās, savienojas un mainās paši no sevis, dažkārt pieņemot visfantastiskākās formas. tiek iedalīta:

- apzinātā iztēle,
- neapzinātā iztēle (Ņikiforovs, 2007, 239.- 240.).

Bērniem atbilst aktīvā iztēle, kas pamatojas uz stāstījumu, simboliem, aprakstiem, bērns rada mākslas darbu no esošiem materiāliem to iztēlojoties pēc apraksta, redzētā vai dzirdētā. Radošajā iztēlē bērni patstāvīgi rada tēlus, lietas, pazīmes, kuriem nav analogu, kas realizējami oriģinālos un vērtīgos darbības produktos, jo bērnu darbi ir unikāli mākslas darbi, kurus neviens nespēs atkārtot.

O. Ņikiforovs, psiholoģijā bez iztēles veidiem izšķir arī iztēles formas (Ņikiforovs, 2007, 241). Uz iztēles formām attiecas:

- saņojums;
- fantāzija;
- sapnis;
- sapņi;
- halucinācijas (Ņikiforovs, 2007, 241).

Sapņojums – vēlamā nākotnes tēla radīšana, realitātes pārveidošanas nepieciešams nosacījums, tās realizēšanai rosinošs cēlonis, darbības, kuras pabeigšana izrādījās attālināta, motīvs. Sapņojums vienmēr ir vērsts uz nākotni, uz konkrētas personības dzīves un darbības perspektīvām. Sapņojums cilvēkam ļauj plānot nākotni un organizēt savu uzvedību. Iztēloties nākotni (tas ir, to, kā vēl nav) cilvēks nevarētu bez **iztēles**, bez prasmes radīt jaunus tēlu (Ņikiforovs, 2007, 241).

Fantāzija – iztēles forma, kurā mainās apziņā atspoguļotās realitātes aina. Tai raksturīga realitātes elementu transpozīcija (Pārkārtošana). Fantāzija ļauj rast jaunu skatu punktu uz jau zināmiem faktiem, un tādēļ tai piemīt liela mākslinieciska un zinātniski pētnieciska vērtība. Radošā aktivitāte, kas izraisa fantāzijas, zināmā mērā ir spontāna, saistīta ar apdāvinātību un cilvēka individuālo pieredzi, kas veidojas darbības procesā (Ņikiforovs, 2007, 242).

Halucinācijas – iztēles forma, kurā tiek pārdzīvoti tēli tad, kad nav nekādu ārēju stimulu. Perceptīvās realitātes patoloģisks traucējums, kas pastāv to objektu uztverē, kuri konkrētajā momentā neiedarbojas uz attiecīgajiem sajūtu orgāniem (Ņikiforovs, 2007, 242).

Iztēles tēli atšķiras savā starpā arī pēc spilgtuma pakāpes un pēc tēlu attiecības pret realitāti. Šajā sakarā izšķirama:

- reālistiskā iztēle, kura atspoguļo realitāti, apsteidz notikumus;
- fantastiskā iztēle, kura “aizlido” no realitātes (Ņikiforovs, 2007, 242).

O.Ņikiforovs iztēles mehānismu raksturoja, ka “priekšstatu sintēze iztēles procesos realizējas dažādās formās, kas izpaužas galveno iztēles mehānismu kvalitātēs”, (Ņikiforovs, 2007, 243).

Tika noteikts, ka “priekšstatu sintēze iztēles procesos realizējas šādās formās:

- **aglutinācija** – realitātē nesavienojamu priekšmetu īpašību, pazīmju, daļu savienošana;
- **hiperbolizācija** vai **akcentēšana**- priekšmeta palielināšana, vai samazināšana, tā daļu īpašību izmainīšana;
- **saasināšana** - kādu pazīmju uzsvēršana; ‘
- **shematizācija** - starp tiem esošo atšķirību nolīdzināšana un līdzības pazīmju samazināšana;
- **tipizācija** - būtiskā, kas atkārtojas viendabīgās parādībās, izcelšana un tā iemiesošanās konkrētā tēlā”, (Ņikiforovs, 2007, 243).

Savukārt Aleksejs Vorobjovs iztēli iedalīja vairākos veidos atkarībā no apstākļiem, kuros tā rodas.

“Nosacīti iztēli iedala vairākos veidos atkarībā no apstākļiem, kādos tā rodas, un no tā paša iztēles procesa norises īpatnībām. Atkarībā no iztēles rašanās apstākļiem tā var būt **netīša** un **tīša**”, uzsver profesors A. Vorobjovs (Vorobjovs, 1996, 109).

Profesors secināja, ka “tīšā iztēle atkarībā no tās norises īpatnībām iedalās **reproduktīvajā** un **rodošajā** iztēlē” (Vorobjovs, 1996, 109).

Reproduktīvā iztēle ir jauna tēla veidošanas process, kas noris parasti uz šī tēla vārdiska apraksta vai nosacīta attēla pamata (Vorobjovs, 1996, 109).

Tiek noteikts, ka “reproduktīvā iztēle veidojas un attīstās, lasot literatūru, ģeogrāfiskus, vēsturiskus un citus aprakstus. Bet, lai aprakstītie tēli veidotos, ir vajadzīgas zināšanas, uz kurām tie var balstīties” (Vorobjovs, 1996, 110).

Radošā iztēle – tas patstāvīgs jaunu, oriģinālu tēlu veidošanas process. Šo tīšās iztēles veidu nosaka cilvēka praktiskā darbība. Cilvēks izvirza sev mērķi izveidot jaunu priekšmetu un cenšas savienot tēlainās atmiņas priekšstatus par šī tipa priekšmetiem, lai izveidotu jaunu tēlu. Pēc tam šis tēls tiek īstenots jaunas formas, izmēru priekšmetā. (Vorobjovs, 1996, 110).

Tiek noteikts, ka “kā īpašus iztēles veidus vēl izdala **sapņus** un **sapņojumus**, kas virzīti uz cilvēka dzīvi un darbību nākotnē”, (Vorobjovs, 1996, 110).

Sapnis ir aktīvs iztēles veids, jo tas kļūst par motīvu, lai veicinātu cilvēka aktivitāti šā nākotnes tēla sasniegšanai (Vorobjovs, 1996, 110).

Profesors A. Vorobjovs sapņojumu skaidro šādi:

“**Sapņojumi** – pasīvs iztēles veids, īpatnējs vājas gribas cilvēka psiholoģiskās aizsardzības veids pret reālās dzīves grūtībām. Cilvēka sapņu veidošanos kontrolē domāšana, kas neļauj sapņiem tālu aiziet no reālās dzīves. Cilvēkiem, kuriem ir sapnis un kuri aktīvi cenšas to īstenot, parasti ir stipra griba un augsts domāšanas līmenis”, (Vorobjovs, 1996, 110).

Amerikāņu psihologs un filozofs Viljams Džeimss domāja, ka “iztēle attīstās no sajūtām. Sajūtas, ja tās ir izjustas, pārveido organismu tā, lai oriģinālo izjūtu kopijas var rasties prātā atkal pēc tam, kad ārējais sākuma stimulš jau ir beidzies” (Vidnere, 2015, 18).

V. Džeimss **nosauca iztēli par “spēju reproducēt kopijas no piedzīvotajām izjūtām”** (James, 1890), (Vidnere, 2015, 20). Ja šīs piedzīvojuma kopijas ir precīzas un nepārveidotas, V. Džeimss tās nosauca par **reproduktīvo** jeb **atmiņas iztēli**. Savukārt, ja elementi no vairākām oriģinālām pieredzēm tiek kombinēti jaunā vienībā, V. Džeimss nosauca par **“produktīvo iztēli”** (Vidnere, 2015, 20).

Sajūtas – psihisks process, kurā atspoguļojas stimulācijas, kas iedarbojas uz sajūtu orgānu receptoriem, atsevišķas īpašības. Par stimuliem var būt priekšmeti un apkārtējās vides parādības, kā arī organisma iekšējās vides īpašības (Aivars J., Aršavskis V., Breslavs G., Eglītis I., Igoņins D., Paņkova J., Reņģe V., Sebre S., Voitkāne S., 1999, 126.)

Pēc V. Džeimsa uzskatiem, iztēle rodas no sensorās pieredzes. Sensorā pieredze ļauj organismam modificēt pārmaiņas, kas organismu ietekmē tādā veidā, ka tas spēj ražot kopijas no tā pirmās sensorās uztveres pat tad, ja oriģinālais stimulš jau ir beidzies. V. Džeimss **dēvēja iztēli par spēju radīt kopijas no oriģinālas izjūtas**. Ja šīs kopijas ir burtiskas, iztēli var saukt par **atmiņas iztēli**. Ja daļa no dažādām pieredzēm tiek apvienotas jaunā veidā, V. Džeimss to nosaucis par **radošo iztēli** (Ozoliņa Nucho, Vidnere, 1999, 32).

Sensorā pieredze - priekšmetu kvalitātes un īpašību daudzveidības paraugs. Tā veidojas attīstoties bērna ārējās vides analīzes sensorām sistēmām - dzirdei, redzei, taustei, garšai, ožai un iekšējās vides analīzei sensorai sistēmai.

V.Džeimsa uzskatīto var skaidrot tā, ka iztēle rodas no redzētā, dzirdētā, atmiņā esošā. Autors to skaidro tā, ka bērns pēta apkārtējo vidi, iegūst informāciju par to. Bērns saprot, salīdzina, interpretē maņu pieredzi un veiktās darbības vidē, kurā dzīvo, uzturas. Tādā veidā bērns gūst sev zināmu pieredzi. Bērns salīdzina lietas, saprot tās. Viņiem jāspēj ar lietām, caur kurām var apgūt lieluma, formas dažādības un krāsu izjūtas.

Katram cilvēkam var būt sava veida priekšrocības sensorajā modalitātē, paredzot un izjūtot iekšējo pasauli. Lai atcerētos informāciju, vieni cilvēki paļaujas uz redzi, citi - uz dzirdi (Ozoliņa Nucho, Vidnere, 1999, 33).

Doktore M. Vidnere iztēlei izdalīja šādus veidus:

Iztēle:

- iztēle;
- sapņi;
- murgi;
- fantāzija;
- eiditiskā iztēle;
- halucinācijas;
- ilūzijas.

Pirmsskolas vecuma bērniem vairāk piemīt **iztēle, fantāzija, eiditiskā iztēle.**

Pēc M. Vidneres “ **iztēle** ir atmiņā vai iedomās izveidoto atsevišķo tēlu sērijas. Parasti iztēle apvieno gan atmiņu, gan iedomas, sakārtojot atsevišķus elementus jaunā veidā”, (Vidnere, 2015, 20).

Sapņi ir domāšanas veids, kas parādās attēlos. Sapnī koncepcijas atgriežas sensoro domu uztveres līmenī (Vidnere, 2015, 20).

Murgi ir biedinoša iztēle, kas rodas miegā. Parasti murgi ir ļoti spilgti, un tie saistās ar bailēm un nespēcības izjūtu. Murgi – tā ir iztēle par pārdzīvojumiem, kas nav kodificēti un izprasti (Vidnere, 2015, 20).

Fantāzija ir attēlu sērijas, kas turpinās, piemēram, dienas sapņos. Pats vārds *fantāzija* nozīmē radīt, attēlot, darī redzamu (Vidnere, 2015, 20).

Eiditiskā iztēle ir attēlu sakopojums, parasti vizuāls, kas ir tik skaidrs, ka līdzinās fotouzņēmumam. Šādus attēlus biežāk spēj veidot bērni, nevis pieaugušie, no kuriem tikai retais saglabā šo spēju vēlākajos gados (Vidnere, 2015, 20.-21).

M. Vidnere uzskatīja, ka ”katra iztēle sastāv no trijām sastāvdaļām jeb apakšsistēmām. Pirmā- **apzināšanās** jeb **uzmanība**. Otrā – ir **fizioloģiska**, tas ir, organismā notiek kaut kāda somatiskā novirze vai pārmaiņa. Trešā- ir **kognitīvais** jeb **skaidrojošais elements**. Kāda notikuma izpratne

var rasties prātā pēkšņi, kamēr citu notikumu cilvēks var izprast vēlāk, kad viņš analizē citus atgadījumus savā dzīvē” (Vidnere, 2015, 21).

Iztēli un fantāziju, latviešu pedagogs, psihologs, filozofs Jūlijs Aleksandrs Students skaidro, ka bērna fantāzijas priekšstati lielāko tiesu nav nekas cits kā agrāko viņa pārdzīvojumu reprodukcija. J.A.Students izšķir vairākas **fantāzijas pakāpes**:

- **Iluzionārā fantāzija** (līdz pirmā dzīves gada beigām, kad bērns savus vēlējumus un baiļu tēlus padara par īstiem);
- **Ilustrētā fantāzija** (otrais un trešais dzīves gads, īpaši vērojama kad bērns klausās pasaku);
- **Klīstošā fantāzija** (šim fantāzijas veidam raksturīga svārstīšanās, mētāšanās, klīšana no viena tēla uz otru) ;
- **Veidotāja fantāzija** (piektais dzīves gads, apzinīga darbība un mērķa ievirze. To, ko bērns ir iedomājies, to vēlas realizēt, kas īpaši izpaužas lomu spēlēs. To ietekmē sociālā apkārtnē un audzināšana).

Autore secina, ka J.A. studenta apgalvojums skaidrojams tā, ka 4-5 gadu vecumam bērniem piedēvējama klīstošā fantāzija, kas pāriet veidotāja fantāzijā. Kam pamatā ir bērna sociālā pieredze un tas, kā bērns ir audzināts ģimenē. Saprotams tā, ka cik liela bērnam ir bagāža, tik daudz no viņa varam saņemt viņa darbos. Iztēlei svarīgs ir pamats, pieredze, ko bērns gūst augot un attīstoties. Bērns mācās no saviem vecākiem, gūst pieredzi, emocijas, izpratni par lietām un visu jauno.

Viss, kas baro bērna prātu un sirdi, viss, kas attīsta viņa apziņu, jūtas, ir pamats, lai rastos un attīstītos bērna iztēle, jaunrade un iniciatīva (Dzintere, Stangaine, 2007, 105).

A.Ozoliņa-Nucho un M. Vidnere iedala iztēli trīs galvenajos **iztēles** veidos:

- Vizuālā;
- Skaņas;
- Kinētiskā iztēle.

Pārējie iztēles veidi: **smaržas, garšas, un taustes iztēle** palīdz attīstīt tālāk iztēli šajās trijās galvenajās sensorās modalitātēs, īpaši tad, kas radušās spēcīgas jūtas (Ozoliņa Nucho, Vidnere, 1999, 30).

Darba autore, šo iztēles veidu iedalījumu, var skaidrot tā, ka katram no mums ir vizuālā iztēle, kurā cilvēks redz un iztēlojas - zīmē vai veido pēc redzētā, bet skaņas iztēlē, kura cilvēks dzird kaut ko zināmu vai kaut kam līdzīgu un iztēlojās to, iedomājas kaut ko, kinētiskā iztēle.

Darba autore izpētot un analizējot nodaļu 1.1, secina, ka iztēle ir sava veida process - pēc teorētiskajām atziņām, tas ir viens no izziņas procesiem, kas lielā mērā saistās ar domāšanu un darbojas uz tēlu bāzes. Tēliem, kas rodas mūsu uztverē, emocijās, kas nostiprinās atmiņā. Tas ir jaunu tēlu veidošanās process. Un iztēle ir tā, kas mums ļauj radoši darboties, īpaši mākslā.

1.2. Vidējā pirmsskolas vecuma bērnu attīstības raksturojums

Četru gadu vecumā bērnam notiek sevis pieņemšanas process, kā rezultātā tiek novērots narcisma periods, kad bērns cenšas parādīt sevi vislabākajā gaismā, iegūt labus iespaidus par sevi un attīstīt pozitīvu pašvērtējumu. Priekšstatu par sevi augšanu pavada arī daudz abstraktāka apkārtējā pasaules uztvere, kas nozīmē jaunu kognitīvo augšanu. Piecu gadu vecumā par galveno mehānismu, kas nodrošina attīstību, kļūst atdarināšana. Šis mehānisms ļauj bērnam apgūt sociālās lomas un attiecības. Tomēr visas šīs attīstības stadijas garumā bērna domāšana paliek sinkrētiska, kas neļauj viņam veidot cēloņu un sekū saiknes starp parādībām un notikumiem (Nikiforovs, 2007, 143.-144).

Ar izziņas procesiem saistās **bērna kognitīvā attīstība**. Par kognitīvās attīstības faktoriem psihologi uzskata manipulācijas ar priekšmetiem un saskarsmi ar pieaugušajiem un vienaudžiem, kā arī smadzeņu šūnu nobriešanu, CNS izmaiņas. Ž. Piažē bērnu kognitīvo attīstību saista ar intelektu, domāšanu, kas 4-7 gadu vecumam norisinās kā pāreja no atdarināšanas un refleksijas uz loģisko spriestspēju. Šajā periodā zināšanas turpina veidoties kopējā sistēmā- vienotos uztveres tēlos, iekšējās kognitīvās shēmās. Ž. Piažē ir saskatījis četras kognitīvās attīstības stadijas:

- sensomotorā (no dzimšanas līdz 1,5 gadiem);
- pirmsoperacionālā (no 1,5 gadiem līdz 7 gadiem);
- konkrēto operāciju stadija (no 7 gadiem līdz 12 gadiem);
- formālo operāciju stadija (no 12 gadiem).

Pirmsskolas vecuma bērnu kognitīvā atbilst otrajai stadijai. Ž. Piažē to raksturo tā: galvenā pamatpazīme ir simbolu izmantošana, arī vārdu kā simbolu apguve. Vispirms simbolus apgūst atdarināšanas procesā, reproducē darbības, kuras iepazīs pagātnē, pieredzē, kā arī apgūst simbolus priekšmetu un lomu rotaļās (Svence, 1999, 79.-80).

Kognitīvā attīstība ir process, kas ļauj izziņāt bērna informācijas apstrādes procesus - uzmanību, domāšanu, uztveri, atmiņu, runu, iztēli, radošumu.

Kognitīvo psihi procesus attīstība ir saistīta ar galveno darbības veidu pirmsskolas vecumā ar rotaļu darbību.

Uztvere. Šajā pirmsskolas vecuma posmā bērns savā uztveres tēlā redz tieši to, ko kas viņam ir būtisks un svarīgs. Bērni šajā vecumā mācās veidot lietu kopsakarības, tas ir, pazīt lietas un situācijas pēc to būtiskām pazīmēm. Bērns priekšmetus mācās salīdzināt viena priekšmeta īpašības ar citu priekšmetu īpašībām. Bērns vispirms salīdzina pēc dotajiem paraugiem, kuri sākumā ir ikdienā sastopami priekšmeti. 4-5 gadu vecumam bērni mācās izšķirt formas. Rotaļnodarbībās ilustrāciju aplūkošana un apguve palīdz uztveres attīstībai.

Atmiņa. Bērniem pirmsskolas vecumā ir izteiktāka pazīšana, nevis reproducēšana. Tēlaino atmiņu var attīstīt, saistot jauno informāciju ar kādiem redzes tēliem, priekšstatiem. To var redzēt, izprast bērnu zīmējumos.

Pirmsskolas periodā bērniem notiek atmiņas veidu attīstība- tēlainās, kustību vai verbālās atmiņas attīstība (dzirdes, redzes, kustību), (Svence, 1999, 82).

Tēlaino attīstību var attīstīt, saistot jauno informāciju ar kādiem redzes tēliem, priekšstatiem. To var diagnosticēt piemēram, zīmējumos. Tēlus var saglabāt un izpaust dažādos līmeņos:

- pazīšanas līmenī;
- pasīvās atveidošanas līnī (ārējā stimula nepieciešamība);
- tīšās atveidošanas līmenī;
- radošā atveidošanā (Pats veido jaunas kombinācijas), (Svence, 1999, 82., 83).

Domāšana. Bērna domāšanas attīstība ir saistīta ar cēloņu un sekū sakarību atklāšanu starp lietām un norisēm (Svence, 1999, 83).

Bērniem pirmsskolas vecumā, G.Svence secinājusi, ka “attīstās vairāki domāšanas veidi: uzskatāmi konkrētā, **uzskatāmi tēlainā**, verbāli loģiskā domāšana”,(Svence, 1999, 84).

Darba autore secina, ka četru gadu vecumā bērni atklāj, ka parādību cēloņi var slēpties lietu īpašībās. Šajā vecumā ir raksturīga uzskatāmi konkrētā, kā arī tēlainā domāšana, **jo iztēle bērībā ir vislabāk attīstītais izziņas process.**

Iztēle darbojas ar tēlu un priekšstatu, asociāciju ķēdēm. Tai ir nozīme abstraktās domāšanas sagatavošanā. Ar iztēli un tēlaino domāšanu saistās arī fantazēšana, kas ir raksturīga bērniem. **Jo bērns ir mazāks, jo vairāk viņš domāšanā vadās pēc iztēles un fantāzijām** (Svence, 1999, 84). Ar iztēli saistās arī zīmējumi. Kad švīkājumos parādās punkti, tas nozīmē, ka bērns domā un sāk saprast, ka pastāv cieša saikne starp realitāti un zīmuļa iespējām to atveidot. Tas ir acu un rokas koordinācijas sākums, kas rodas jau 3-4 gadu vecumam. Un šajā vecumā notiek uz zīmējumu kā simbolu. Sākumā bērns zīmē nevis to, ko redz, bet to, ko zina, ko domā asociatīvi. (Svence, 1999, 84).

Bērns var sākt zīmēt arī pēc iemācītiem etaloniem, piemēram, kas kādā krāsā ir dabā. Taču bez pieaugušo iejaukšanās, bērni lietas zīmē tajās krāsās, kuras atbilst viņu emocionālajam noskaņojumam, attieksmēm. Visu labo, skaisto, mīlo, bērni parasti zīmē gaišās, spilgtās krāsās, savukārt pretējo- tumšos toņos (Svence, 1999, 85).

Darba autore secina, ka četru, piecu gadu vecumā bērni zīmē visvairāk. Bērni šajā vecumā zīmē tajās krāsās, kas atbilst viņu emocionālajam noskaņojumam, attieksmēm. Visu labo, skaisto, mīlo bērni parasti zīmē gaišās, spilgtās krāsās, savukārt visu kas viņiem šķiet negatīvs – tumšos toņos.

Piecu gadu vecumā bērnu zīmējumos jau parādās tēli, ko saprotam arī mēs pieaugušie, tēli, kas bērniem ir aktuāli, ideāli, piemēram, princeses, spēkavīri un citi.

Uzmanība ir cilvēka apziņas koncentrētība un virzība uz ārējās vai iekšējās (psihiskās vai fiziskās) pasaules atspoguļošanu. Uzmanība ir visu psihisko izziņas procesu pamats (Vorobjovs, 2000, 117).

Uzmanība bērniem galvenokārt ir saistīta ar uztveres attīstību. Šim vecumam raksturīgi, ka bērnu uzmanība izraisa tikai pievilcīgie objekti-lietas, kas viņiem šķiet aktuālas, saistošas, kurus pavada emocionāls pārdzīvojums. Bērns uz priekšmetu vai lietu koncentrēs uzmanību tik ilgi, cik ilgi viņam būs interese par to. Pirmsskolā uzmanība pārsvarā ir netīša, jo reti kad to izraisa iekšējie nosacījumi. 4-5 gadus veci bērni savu uzmanību koncentrē apmēram 6-8 sekundes. Uzmanība katram bērnam ir individuāla, kas atkarīga no fiziskā, emocionālā, gribas, paškontroles un dažādām izmaiņām socializācijas procesā (Svence, 1999, 80.-87).

Emocionālā attīstība. Pēc psihologa Erika Eriksona bērnu emocionālo attīstību var iedalīt astoņos dzīves posmos. Četru līdz piecu gadus veciem bērniem piemīt trešā stadija Bērni iekļaujas darbībās, rotaļas, modelējot dzīves situācijas. Ja vecāki ļauj bērnam pašam izvēlēties darbības veidu, **netraucē viņam fantazēt**, atbild uz viņa jautājumiem, **nostiprinās iniciatīva** (Špona, 2006, 32).

Bērna mācīšanas un audzināšanas procesa attīstība ir atkarīga no bērna emocijām un jūtām. Svarīgi, ka bērns izturas pret sevi, pret pieaugušajiem un vienaudžiem, kā bērns pārdzīvo savas veiksmes un neveiksmes (Svence, 1999, 89).

Intelektuālā attīstība. Šveiciešu psihologs Žans Piažē intelektuālajā attīstībā saskatīja četras stadijas. Ž. Piažē secina, ka "Četru-piecu gadus veciem bērniem šajā laikā notiek simboliskās domāšanas attīstība, kas ļauj bērnam iztēloties objektus un parādības ar domu tēlu palīdzību, ne vairs ar konkrētām darbībām", (Špona, 2006, 27).

Intelektuālās spējas parādās prāta īpašībās un izpaužas psihiskajos procesos. Uzmanība, uztvere un atmiņa ietekmē prāta vērtīgumu. Atmiņa, iztēle un domāšana nosaka atjautību (Zelmenis, 2000, 29).

Izpētot nodaļu vidējā pirmsskolas vecuma bērnu attīstības raksturojums, darba autore secina, ka iztēle ir vislabāk attīstītais psihes process pirmsskolas vecumā. Svarīga šajā vecumposmā ir šo kognitīvo procesu gatavība- uztvere, domāšana, atmiņa, uzmanība, runa, kas cits citu papildina. Šie ir procesi, uz kuriem balstās iztēle. Bērnam izziņas apmierināšana sākas 4-5 gadu vecumā, šie izziņas procesi ir bērna motivācijas pamats.

1.3. Zīmēšanas raksturojums pirmsskolā

Zīmēšana ir izteiksmes veids, kā bērnam komunicēt ar pasauli. Ar zīmēšanas palīdzību bērns palīdz sev attīstīt svarīgas iemaņas. Viena no nozīmīgākajām iemaņām ir komunikācija, jo stāstot par savu darbu-zīmējumu, bērns mācās noformulēt savas domas vārdos. Zīmēšanas nodarbībā bērns sniedz iespēju sev pašam meklēt problēmas risinājumu, sastopoties ar jauniem izaicinājumiem. Bērns mācās noformulēt, atpazīt, kontrolēt savas emocijas, izliekot tās uz papīra. Ļoti liela un svarīga nozīme ir sīkās motorikas attīstībai, kas ļoti būtiski ir rakstītprasmes apgūšanai, lasītprasmes apgūšanai un pilnvērtīgai attīstībai kopumā (Randoha,RPIVA,Lekciju materiāli),(personīgie pieraksti).

Zīmēšana rosina bērnus izteikt savus emocionālos pārdzīvojumus un lietot tēlotājmākslas nodarbībās gūto pieredzi. Darbošanās attīsta katra bērna iztēli un radošās darbības spējas. Ar tēlotājmākslas palīdzību bērna pasaule padarāma skaistāka, priecīgāka, daudzveidīgāka un emocionāli bagātāka. tā rosina bērnu pašu radīt darbus, kas atspoguļo vēroto vai fantāzijā radīto. Ar šīm darbībām tiek veicināti arī bērna psihisko procesu attīstīšana: sajūtas, uztvere, atmiņa, iztēle, uzmanība un griba (Frīdenberga, 2003, 5) .

Jāpiemin, ka mākslinieciskā darbība attīsta un iespaido bērna personības attīstību radošajā, intelektuālajā, psihiskajā, sociālajā jomā. Mazliet ielūkosimies tālāk redzamajā tekstā, ko mākslinieciskā darbība attīsta bērniem viņu personībā:

Radošā attīstības joma:

- veido izpratni par mākslas un kultūras mantojumu;
- veicina netradicionālu domāšanu.

Intelektuālā attīstības joma:

- palielina vārdu krājumu;
- palīdz apgūt cēloņsakarības;
- veicina domāšanas attīstību;
- palielina uzmanības noturību;
- māca plānot (sakārtot, secības ievērošana).

Psihiskā jeb emocionālā attīstības joma:

- dod spēju sazināties bez vārdiem;
- rada iespēju izteikt jūtas;
- dod gandarījumu par radīto mākslas darbu;
- dod spēka apziņu.

Sociālā attīstības joma:

- veicina patstāvību;
- dod iespēju strādāt ar citiem;
- veicina cieņu pret citu idejām;
- māca uzņemties atbildību

Mākslinieciskā darbība iespaido arī fizisko attīstības jomu, kas:

- attīsta taustes sajūtu;
- pastiprina vizuālo izšķirtspēju;
- veicina ķermeņa kustības;
- dod pieredzi acu un roku koordinācijai (Randoha, lekciju materiāli).

Zīmēšana ir viens no efektīvākajiem veidiem, kurā tiek sakārtoti bērna priekšstati par pasauli (Hibnere, 1998; Miķelsone, 2003).

Pirmsskolā zīmēšana iedalās posmos ;

- priekšmeta atpazīšanas posms;
- apzinātās zīmēšanas posms jeb sižetiskās zīmēšanas posms;
- Sižetiskās zīmēšanas posms.

Priekšmeta apzināšanās posma sākumu raksturo brīdis, kad bērns pēkšņi pamana savā zīmējumā līdzību ar kādu pazīstamu apkārtnes priekšmetu. Apzinātās zīmēšanas posmu raksturo tas, ka bērns pirms zīmēšanas izdomā, ko vēlas attēlot un savas darbības paskaidro.

Zīmēšanas nodarbībās bērni attīsta savus izziņas procesus:

- Sajūtas,
- Uztveri,
- Priekšstatus,
- Atmiņu,
- Domāšanu,
- **Iztēli**

Bērna zīmēšanas darbības sākšanu ietekmē **stimuli**:

- izziņāšana, iecere, process, pabeigšana.

Stimuls ir ārējs, ilgstošs darbības veicinātājs, un tam ir objektīvs raksturs (Špona, 2006, 101).

- **Izziņāšana**- bērna vizuālā stimula apzināšanās,
- **Iecere**- bērns manipulē, eksperimentē, būvē, izvēlas vai noraida,
- **Process**- bērns atklāj risinājumu,
- **Pabeigšana**- bērns pabeidz, pilnveido savu iecerēto mākslas darbu. (Randoha, RPIVA, Lekciju materiāli).

Stimuls – iedarbība, kas nosaka indivīda psihisko procesu, stāvokļu, uzvedības saturu un norisi (Psiholoģijas vārdnīca, 1999, 140).

Patstāvīgi stimuli ir neaizstājami valodas un domāšanas attīstībai. Lai bērna pašizteikšanās attīstītos, pieaugušajam ir jāklausa, ko bērns viņam saka. Savukārt domāšanas attīstību virza tas, ja pieaugušais rada bērnam problēmas, kas atrodas uz viņa prasmju galējās robežas, un tādējādi palīdz bērnam pārvirzīt šo robežu tālāk.

Jo bērns ir vecāks, jo vairāk stimulu rodas kā viņa paša darbības rezultāts. Iesākumā rotaļāšanās, tad vaļasprieki un spēles sniedz pieredzi, kas bagātina bērna **iztēli** un domāšanu, kā arī veido viņa sociālo attīstību (Vuorinens, Tūnala, 1999, 19).

Bērna izziņāšanu veic stimuli, bet pieaugušais dod tam pamatus, nodrošina to izpildi un ieceri (skatīt tabula Nr. 2.):

Tabula Nr.2. “ Izzināšana, process noteiktajā bērna attīstības jomā”.

Bērna darbība	Pieaugušā darbība
<p>Bērns</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vizuālā stimula apzināšana <p>Iecere</p> <ul style="list-style-type: none"> • Manipulē; • Eksperimentē; • Būvē; • Izvēlas vai noraida <p>Process.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Atklāj risinājumu; <p>Pabeigšana.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pabeidz, pilnveido savu mākslas darbu. 	<p>Pieaugušais</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nodrošina stimulu uztveršanai; • Rada vidi (materiāli var stimulēt bērnu radošai darbībai); • Nodrošina ar materiāliem; • Palīdz organizēt idejas; • Iedrošina (ja nepieciešams); • Ja nepieciešams (tas ja bērns ir gatavs jaunu zināšanu apguvei) palīdz ar padomu jaunu prasmju apguvei.

(Randoha,RPIVA, Lekciju materiāli).

Mācību uzdevums vizuālajā mākslā pirmskolā ir radīt iespēju atbilstoši katra bērna dotumiem un spējām:

- attīstīt un pilnveidot vizuālo uztveri, izjūtas, **iztēli**;

- saskatīt dabā, apkārtējā vidē un mākslā skaisto un daudzveidīgo;
- apgūt prasmi izmantot dažādus vizuālās mākslas izteiksmes līdzekļus;
- veicināt saudzīgu attieksmi pret skaisto un neparasto dabā un kultūrvidē

(*Metodiskie ieteikumi. Pirmsskolas mācību programmu īstenošanai, 2016, 60.*)

Skolotāja uzdevums ir bērniem mācīt vērot, attīstīt tēlaino un asociatīvo domāšanu, veicināt roku kustību attīstību, attīstīt krāsu mācības, kompozīcijas izpratni, rosināt bērnus pašiem zīmēt, gleznot, māca stāstīt par saviem darbiem (*Metodiskie ieteikumi, VISIC, 2016, 65*).

Ar vizuālās mākslas palīdzību bērns mūs iepazīstina ar savu iekšējo pasauli, savu iekšējo būtību, jūtām, emocijām, prieku, sarūgtinājumu, domām, sapņiem, vēlmēm. Bērns zīmējot mācās sazināties ar pasauli, mācās iepazīt, saprast, pauž savu attieksmi, tādā veidā ļaujot mums izprast to, kas notiek viņā pašā kā mazajā cilvēciņā.

Bērniem zīmēšana ir prieks, rotaļa, pārdzīvojums, atklājums, pārsteigums, dialogs ar sevi, izpausmes iespēja, individualitāte, brīvība. Vizuālai mākslai bērnu dzīvē ir būtiska nozīme viņu harmoniskai un vispusīgai attīstībai, kā arī izpratnes veidošanas procesiem.

Vizuālā māksla bērniem ir:

- bērna pašattīstības sekmētāja,
- pašdarbības stimulatājs,
- pašizteikšanās iespējas,
- pašapkalpošanas prasmes attīstīšana,
- sajūtu pieredze,
- priekšstatu veidošana (Randoha, RPIVA, lekciju materiāli).

Vizuālā māksla pirmsskolā attīstās posmos:

1.Posms. **Materiālu iepazīšanas posms.** (no 1,5 -3 gadi). Šo posmu raksturo bērna neizpratne par līniju un mazu triepienu attēlojošo nozīmi. Bērns sāk apgūt elementāras darbības ar papīru un zīmuli. Kustības ir nekonkrētas – roka virzā nenoteiktā virzienā.

2.Posms. **Priekšmetu atpazīšanas posms.** (3-5 gadi). Šo posma sākumu raksturo brīdis, kad bērns pēkšņi pamana savā zīmējumā līdzību ar kādu pazīstamu apkārtnes tēlu vai priekšmetu. Svarīgi šajā posmā ir bērniem darboties ar pirkstiem. Pieaugušajam svarīgi ir novērtēt bērna prasmes. Svarīgi ir novērtēt bērna cenšanos darbības laikā, nevis tā rezultāts. Bērns jārosina mēģināt, kaut arī viņš saka, ka viņam nesanāk. Bērnam pašam jāsaprot, ka viss jādara pašam.

3.Posms. **Sižetiskā zīmēšanas posms.** (5-7 gadi). Tā ir pāreja uz apzinātu zīmēšanas posmu. To raksturo tas, ka bērns pirms zīmēšanas izdomā, ko vēlas attēlot un savas darbības paskaidro vārdiski.

Vizuālās mākslas nodarbībās tiek izmantoti dažādi mākslinieciskās izteiksmes līdzekļi.

Daudzveidīgu zīmēšanas darbības tehniku un vienlaicīgi mākslinieciskās izteiksmes līdzekļu apguve (līnija, punkts, laukums) nodrošina bērnu darbu izpildījuma kvalitātes pieaugumu un sekmē radošās darbības attīstību (Frīdenberga, 2003, 9).

Ļoti būtiski ir pielietot tehnikas un paņēmienus, kā arī piedāvāt daudzveidīgus materiālus tā radot bērnos interesi darboties. Bērns iepazīst caur sajūtām darbojoties procesā, bērns pārdzīvo parādot to procesā, bērna pieredze veidojas un parādās procesa gaitā. Kā arī ļoti svarīgi ir pamatelementi, ko bērni apgūst jau no pašas mazotnes un turpina attīstīt un pilnveidot (skatīt tabulā Nr. 3.).

Tabula Nr.3. “Vizuālie pamatelementi”

Vizuālie pamatelementi	
Līnija	Kustība/dinamika
Punkts	Kontrasts
Forma	Proporcijas
Krāsa	Līdzsvars
Ritms	Telpas/ plaknes
	Piepildījums

Līnija ir cilvēka vizuālās komunikācijas pamatelements un vizuālās mākslas valodas elements. Līniju lieto visos vizuālās mākslas veidos. Tās galvenās pazīmes ir izmērs, tips, virziens, novietojums un raksturs (VISIC, 2016, 62) .

Ar bērnu emocionālo pašizjūtu saista arī līniju zīmēšanas nianšes: Sīka līnija- skumjas, papīru plēsoša līnija- dusmas, agresivitāte. Nepatīkamos personāžus bērni zīmē tālāk no sevis un it kā negribīgi, pavirši (Svence, 1999, 85).

Punkts ir elementārs izteiksmes līdzeklis, no kura atvasina visus pārējos. Pēc izmēra punkts ir visīsākais mākslinieciskās izteiksmes pazīme: krāsa, atrašanās stāvoklis, proporcijas (lielums, garums, platums, augstums), klājums. Izteiksmes līdzeklis, un relatīvi tas aizņem nelielu plaknes daļu, ko sedz krāsviela. Punkts saskatāms it visur: debesīs saule un mēness, putns tālumā, kartupeļi vagā, ogas, ķirbis, āboli, smilšu graudi (VISIC, 2016, 61).

Forma tēlotājdarbībā ir kāda reāla plakana vai apjomīga objekta ārējais redzamais apveids. Formu attēlo plakanu, apjomīgu, telpisku. Formas var būt regulāras un neregulāras. Ikvienai formai ir kopīgas vizuālās (VISIC, 2016, 64).

Krāsa. Krāsu izjūta bērnam rodas pakāpeniski darbojoties ar tām. Krāsas iedala:

- ahromatiskajās jeb bezkrāsainajās krāsās
- hromatiskajās krāsās jeb krāsainajās krāsās.

Ahromātiskās krāsas ir melnā, baltā un pelēkā krāsa. Hromātiskās krāsas ir visas pārējās krāsas, kuras savukārt iedala pamatkrāsās un atvasinātajās krāsās (VISIC, 2016, 63).

Pamatkrāsas - sarkanā, dzeltenā un zilā krāsa. Tās ir krāsas, ko nevar iegūt krāsas jaucot. Atvasinātās krāsas iegūst jaucot pamatkrāsas pa pāriem. Sajaucot sarkano ar zilo krāsu, iegūst violeto krāsu; sajaucot sarkano ar dzeltenu krāsu iegūst oranžo krāsu; sajaucot dzeltenu un zilo krāsu, iegūst zaļo krāsu. Daudzveidīgu zīmēšanas darbības tehniku un vienlaicīgi mākslinieciskās izteiksmes līdzekļu apguve (līnija, punkts, laukums) nodrošina bērnu darbu izpildījuma kvalitātes pieaugumu un sekmē radošās darbības attīstību (Frīdenberga, 2003, 9).

Pirmsskolas vecuma bērniem raksturīga daudzveidīga materiālu izzināšanas tieksme – bērns, kopīgi līdzdarbojoties ar pieaugušo, caur sajūtām (redzi, dzirdi, tausti, garšu, smaržu) iepazīst pasauli, kā arī dažādus mākslinieciskās darbības materiālus. Jo daudzveidīgāka būs materiālu izzināšana, jo sekmīgāks būs mākslinieciskās darbības process (Zāle, 2008, 7).

Vērojot pieaugušo darbībā un ieklausoties runā, bērnam rodas interese, vēlme (griba) darboties. Sākotnēji darbošanās procesā tiek iepazīti vienkāršākie materiāli un to iespējas, gūstot emocionālu pārdzīvojumu- prieku, līdztekus rosinot vēlmi par to pastāstīt citiem (Zāle, 2008, 7), (skatīt tabulā Nr. 4).

Tabula Nr. 4. “Zīmēšanas nodarbībā svarīga ir izmantoto materiālu izvēle”.

Izmantotie materiāli	Ko veido?	Ko attīsta?
Visa veida krāsas	Krāsas plūst un mainās, veido jaunu toni, jaunu krāsu	Emocionālo jomu
Krītiņi, zīmuļi, ogle	Veido līniju	Intelektuālo jomu
Viss veidošanas materiāls	Forma: regulāra/neregulāra; Silueti	Gribu

Kad kopā ar bērniem izmēģina kādu jaunu tehniku vai paņēmieni, ņemam tikai vienu krāsu. Pārējo materiālu izvēle balstās uz vajadzībām, interesēm, fiziskās, garīgās attīstības nosacījumiem, bērna spējām.

Katru darbu, ko sākam, svarīgi ir sākt ar kvalitatīviem un dabīgiem materiāliem.

Izzinot nodaļas zīmēšanas raksturojums pirmsskolā, darba autore secina, ka zīmēšana ir veids, kurā bērns sakārto savus priekšstatus par pasauli. Bērna priekšstati rodas no sajūtām, uztveres, jēdzieniem. Un tas, ko viņš būs sapratis, kļūs par mākslas darbu zīmēšanā. Zīmēšana bērniem attīsta izziņas procesus- domāšanu, iztēli un fantāziju. Zīmēšana ir kā rotaļa - bērna dienas neatņemama sastāvdaļa, kurā bērns attēlo savas domas, vizualizēto pasauli, iedomas, iztēles tēlus. Zīmēšana būtiski sekmē bērnu emociju attīstību, gandarījumu un pozitīvas emocijas par sevi, savu veikumu. Bērni zīmē to ko domā, nevis to, ko redz. Visos darbos ir kāda dziļa paslēpta doma, kuru

zina tikai pats bērns, ko attēlo punktos, apļos, klekšos, svītrās, tā nejauši apzinoties vizuālās mākslas pamatelementus. Zīmēšanas nodarbībā svarīga ir ne tikai materiālu izvēle, bet pats process, kurā bērns sevi emocionāli bagātina sevi, gūst iemaņas darbojoties ar dažādiem materiāliem, veidiem. Bērni attīsta sajūtas, iepazīst caur šīm sajūtām pasauli, savu, vienaudžus un pieaugušos. Svarīgākais šajā zīmēšanas procesā ir izzināšana, nevis pati zīmēšana, kas, protams, ir savarīga, bet noteicošais, autores skatījumā, ir izziņas procesam, kurā attīstās, turpina veidoties izziņas procesi uz kā balstās bērns kā būtne.

1.4. Iztēles rosināšana zīmēšanā

Iztēles attīstīšana uzskatāma par daudzu spēju izkopšanas priekšnoteikumu (Albrehta, 2001, 128).

Bērnu raksturo ārkārtīga emocionalitāte, spēja emocionāli uztvert apkārtējo pasauli. Šie bērniības iespāidi ir vienreizēji, spilgti un neatkārtojami (Lieģeniece, 1992, 19). Tāpēc ļoti svarīgi bērnos ir izkopt iztēles veidošanos, ļaut viņiem izteikties, jo tā viņi mums atklāj savu iekšējo būtību, ļauj satuvināties ar tuviem cilvēkiem, ļauj uz papīra pateikt to, ko viņi saprot ar šo pasauli.

Levs Vigotskis atzina, ka:

- Iztēles radošā darbība ir tieši atkarīga no bērna iekšējās pieredzes bagātīguma un daudzveidības, jo šī pieredze dod materiālu, no kura tiek radīti fantāzijas veidojumi;
- Jo bagātāka bērna pieredze, jo plašāks materiāls ir iztēles rīcībā;
- Iztēle palīdz iztēloties to, ko nav redzējis, tā palīdz apgūt sociālo pieredzi (Dzintere, Stangaine, 2007, 102).

Iztēle un fantāzija ietver prasmi veidot nereālo, nebijušo, balstoties uz realitāti. Lai veiksmīgi rosinātu fantāziju, jāzina tas bērna iekšējās pieredzes materiāls, uz kura balstīties, lai jauno, nebijušo bērna apziņā varētu pārnest ar viņa paša pieredzes valodu.

Ļoti svarīgs skolotāja uzdevums ir skolēnu iztēles rosināšana, tas ir, tādas emocionālās situācijas radīšana nodarbībā, kas kļūtu par impulsu ieceres tapšanai (radīt pārdzīvojumu, vēlēšanos atrisināt problēmu).

Iztēles rosināšanas paņēmieni:

- Novērošana;
- Estētiskās vai ētiskās pozīcijas veidošana;
- Radoši uzdevumi;
- Prasmīgi izvirzīti noteikumi radošai darbībai.

Darba autore secina, ka svarīgs bērna spēju attīstīšanas faktors ir noturīgas izziņas intereses. Arī skolotāja darbam, attieksmei savā darbā ir ļoti liela nozīme. Svarīgi ir izmantot visdažādākos izziņas intereses izraisīšanas paņēmienus.

Izziņas izraisīšanas paņēmieni:

Ziņkāres izraisīšanai un piesaistīšanai

- Intrigējoši fakti, novērojumi, telpas noformējums, noskaņa, saistoši uzskates materiāli u.c.:

Zinātkāres stiprināšanai

- Lomu spēles, radoši uzdevumi, problēmsituāciju risināšana, interesanta meklējumdarbība ar izdales materiālu, ar papildliteratūru, dažādu materiālu kombinēšana dažādās kompozīcijās;

Izziņas intereses veidošanās

- Sekmē padziļināta jautājumu izpēte ar dažādu resursu palīdzību (Albrehta, 2001, 128., - 129).

Pieaugušajam, kurš vēlas atraisīt bērnu zīmēšanas nodarbībai jāņem vērā:

- Ka mākslinieciskā darbība iespaido citas personības šķautnes;
- Mākslas aktivitātes jāintegrē ar citiem darbības veidiem;
- Jāprot uzturēt līdzsvaru starp motivāciju un vadību: jāiedrošina, jāuzmundrina, vai jāanalizē, jāuzslavē;
- Jāiedrošina (vai jāatturas) lietot jaunas tehnikas, materiālus;
- Jāzina bērna vizuālās darbības attīstības posmi. (Randoha, RPIVA lekciju materiāli).

Motivācija - vajadzības, intereses, attiecības un citi uzvedību veicinošie un vadošie elementi, kas ar attiecīgo darbību raksturo arī cilvēka personību (Psiholoģijas vārdnīca, 1999, 90).

Vadība - Vadoša, virzoša, organizējoša darbība, darbību kopums, sistēma, kas izraisa, nodrošina un regulē (kāda procesa, darbības, norises) funkcionāšanu, darbošanos noteiktā paredzētā veidā, lai sasniegtu izvirzītos mērķus (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 2000,182).

Pareizi organizēta radošā darbība sekmē bērnu abstraktās un tēlainās domāšanas, kā arī iztēles, citu psihisko procesu un īpašību attīstību. Vienlaikus obligāti jāveido mācību darbības elementi- prasme klausīties un izprast uzdevumu, prasme plānot, patstāvīgi atrast atbilstošus izteiksmes līdzekļus un tehniskos paņēmienus, radoši risināt ieceri, ievērot darba kultūru, sanitārās un higiēnas prasības (Hibnere, 1983, 4).

2. Iztēles attīstības izpēte 4-5 gadus veciem bērniem vizuālās mākslas nodarbībās

2.1. Pētījuma metodoloģijas raksturojums

Pētnieciskajā procesā tiek izmantota empīriskās metodes – novērošana un pārrunas. Novērošanas procesā tiek novēroti 10 bērni vecumā no 4- 5 gadus veci- vidējā pirmsskolas vecuma bērni.

Empīriskais pētījums tika veikts Inčukalna pirmsskolas izglītības iestādē X laika posmā no 2017. gada oktobra līdz novembrim. Pētījumā piedalījās 10 bērni (4-5 gadus veci- vidējais pirmsskolas vecums).

Pētījuma veikšanai tikai izstrādāts šāds plāns:

1. Noteikt empīriskā pētījuma metodi un tā sasniegšanai atbilstošas pētnieciskās metodes;
2. Noteikt empīriskā pētījuma mērķi;
3. Izstrādāt kritērijus iztēles attīstības izvērtēšanai;
4. Atlasīt pētījuma dalībniekus un izvērtēt viņu iztēles attīstību pēc kritērijiem pirms pedagoģiskās darbības;
5. Izstrādāt pedagoģiskās darbības saturu, balstoties uz bērnu vajadzībām un viņu iztēles līmeni;
6. Īstenot pedagoģisko izmēģinājumdarbību;
7. Fiksēt bērnu iztēles attīstības rādītājus atbilstoši izvirzītajiem kritērijiem pētījuma beigās, tā nosakot un analizējot pedagoģiskās novērošanas un pedagoģiskā izmēģinājuma darbības rezultātus.

➤ **Empīriskā pētījuma metodes.**

Pētnieciskajā procesā tiek izmantota empīriskās metodes – **novērošana un pārrunas.**

Novērošanas procesā tiek novēroti 10 bērni vecumā no 4- 5 gadus veci.

Darba autores uzdevums ir novērot bērna X zīmēšanas nodarbībā un izpētīt, analizēt:

- Intereses un spējas;
- Komunikāciju ar skolotāju,
- Prasmi zīmēt,
- Attieksmi pret zīmēto (interese veikt darbu, klausīšanās prasmes, uzmanība, uztvere, atmiņa, emocijas);
- Attieksmi pret darba vadītāju;
- Rezultāts.

Novērošana ir pētāmo parādību speciāli organizēta uztvere. Šī metode dod objektīvus rezultātus tikai tad, ja prot atlasīt būtisko, raksturīgāko, saskatīt vispārīgo un konkrēto (Jurgena, 2002, 45).

Novērošana kā zinātniska pētniecības metode atšķiras no parastās, ikdienišķās novērošanas ar savu mērķtiecību, plānveidību, kā arī novēroto faktu kvalitatīvo un kvantitatīvo apstrādi (Jurgena, 2002, 45).

Atkarībā no pētīšanas uzdevuma var izdarīt vispārēju novērošanu vai atsevišķu rādītāju novērošanu. Novērošanai jāizvirza mērķis un jā sastāda plāns (Jurgena, 2002, 45).

Darba autore darbā izmanto **tiešo novērošanas metodi**, pozīcijā pētnieks- procesa dalībnieks, piedaloties bērnu un kolektīva darbībā, iesaistoties grupas rotaļās, sabiedriskajā dzīvē, notikumos, zīmēšanas nodarbībā.

Tiešā novērošana ir, ja starp objektu un tā pētnieku pastāv tiešas attiecības. Šajā novērošanas veidā iespējamas trīs novērotāja pozīcijas:

1. Pētnieks - liecinieks (vēro stundas norisi);
2. Pētnieks – procesa dalībnieks (piedalās skolēnu kolektīva darbībā uz līdztiesīgiem pamatiem);
3. Pētnieks - vadītājs (skolotājs, priekšmeta pasniedzējs stundā), (Jurgena, 2002, 46).

Noteicošais šajā pētnieciskajā posmā ir bērnu darbības analīze zīmēšanas nodarbībā, analizēt bērnu iztēles sekmēšanu.

Bērnu darbības analīze:

- Novērošanas metode;
- Pētīt bērnu darbību, viņu darbus un darbu rezultātu.

Savā darbā liela nozīme tiek vērsta bērnu darbībai zīmēšanas nodarbībās, pētīt bērnu iztēles veidošanos.

Procesā svarīgākais:

- bērnu sadarbība ar nodarbības skolotāju, kā zīmēšanas procesa vadītāju,
- bērnu darbība ar dažādiem zīmēšanas paņēmieniem,
- darbības rezultāts – bērnu gandarījums, emocijas, sajūtas, ieguvums par padarīto darbu.

Analizēt bērnu iztēles attīstību.

Darba procesa gaitā ne tikai tiek vērota bērnu darbība, attieksme, emocijas, bet arī darba rezultāts, kas jāanalizē un jāvadās pēc darba gaitas plāna un kritērijiem.

Pārrunas ir pedagoģisko parādību izziņas veids sarunas procesā dabiskos dzīves apstākļos. Pārrunas ir subjektīva pētniecības metode, jo atklāj respondentu viedokli, tas var atšķirties no objektīvās īstenības (Jurgena, 2002, 47).

➤ **Novērošanas un pārrunu mērķis.**

Darba autores novērošanas un pārrunu mērķis ir atbildēt uz izvirzīto hipotēzi- vidējā pirmsskolas vecuma bērnu iztēles attīstīšana zīmēšanā tiek sekmēta, ja:

1. Tiek ievērotas vecumposmu likumsakarības;
2. Radošs pedagogs organizē radošu vidi;
3. Bērns izrāda interesi un koncentrējas uz procesu;
4. Tiek piedāvāti daudzveidīgi materiāli un tehnikas.

Pārrunām jābūt mērķtiecīgām, plānveidīgām, tajās jāievēro individuālā pieeja un pedagoģiskais takts. Jautājumi var būt tieši vai pastarpināti (Jurgena, 2002, 47).

Lai pārrunas iegūtu objektīvu materiālu, ieteicams:

1. Pārrunas organizēt tā, lai pētāmais skolēns nevarētu atklāt, uzminēt pārrunu īsto mērķi, jo tas var iespaidot atbildes;
2. Organizējot pārrunas, nepieciešams ņemt vērā personības raksturu, temperamenta īpatnības (vai skolēns ir atklāts, patiess, uzbudināms);
3. Atsevišķos, sarežģītos gadījumos pārrunām ieteicams izvēlēties divējādus jautājumus: mērķtiecīgus, kuri tieši attiecas uz pētāmo jautājumu, un palīg jautājumus, kuri palīdzētu uzturēt pārrunas, radītu tā saukto pārrunu fonu (Jurgena, 2002, 47).

➤ **Izvirzītie kritēriji iztēles attīstības sekmēšanai.**

Bērnu novērošanas rezultāti tiks vērtēti pēc izvirzītajiem kritērijiem, kas tiks fiksēti, parādīti tabulās, norādot tabulās, uz kuru pamata varēs veikt secinājumus.

Kritērijs ir pazīme (vai viena no vairākām pazīmēm), pēc kuras esības vai pakāpes kaut ko vērtē, noteic, klasificē (Andersons, Čerņevska, Kalniņa, Nātiņa, Puriņa, Vjateris, 2005, 404).

Darba procesa gaitā ne tikai tiek vērota bērnu darbība, attieksme, emocijas, bet arī darba rezultāts, kas jāanalizē un jāvadās pēc darba gaitas plāna un kritērijiem.

Katra darbība dod rezultātus, kurus varam izvērtēt, izdarīt secinājumus pēc to kvalitatīvajiem un kvantitatīvajiem rādītājiem (Jurgena, 2002, 46).

Darba autore izvirza šādus **kritērijus**, pēc kuriem vērtēt bērnus pētnieciskā procesa sākumā:

- **izrāda interesi un koncentrējas uz procesu;**

(Kritērijs izvirzīts balstoties uz Ž. Piažē atziņu, ka “bērni sāk mācīties no apkārtējiem cilvēkiem, kas ir viņu jēdzienu, ideju, faktu prasmju un attieksmju avots”, (Špona, 2001,28).

A.Špona atzīst, ka” griba virza vai savalda cilvēka rīcību, kā arī organizē psihisko darbību, vadoties no konkrētiem uzdevumiem un prasībām”, (Špona, 2001, 33)).

- **patstāvīgi izvēlas materiālus radošai darbībai;**

(Kritērija izvēle balstīta uz D. Lieģenieces noteikto, ka "darbības līdzekļu izvēli un darbības kvalitāti nosaka personības struktūrelements, kas veido spēju sfēru, bet darbības raksturu, rašanos un mērķus- elements, kas veido motivācijas sfēru", (Lieģeniece, 1992, 6)).

- **reaģē uz pieaugušā norādījumiem (pamudinājums, iedrošinājums, aicinājums);**

(Kritērijs izvirzīts balstoties uz V. Kincāna grāmatā "Estētikas pamati" gūto atziņu, ka "māksla ir sava veida dialogs, adekvāts pasaules vērtību apgūšanai un izveidošanai. Spēja veidot dialogu, atvērtība ir katras radošas personības nepieciešamās īpašības", (Kincāns, 2003, 39)).

- **rada jaunus tēlus;**

(Kritērijs izvirzīts balstoties uz profesora A. Vorobjova gūto atziņu, ka "aktīvā iztēle ir jaunu tēlu radīšana, pielietojot gribas piepūli. Tā ir apzināta tēlu radīšana saistībā ar apzināti sprastu uzdevumu tajā vai citā darbības veidā", (Nikiforovs, 2007, 239)).

Un teorijā gūtajā atziņā par to, ka "jo bērns ir vecāks, jo vairāk stimulu rodas kā viņa paša darbības rezultāts. Iesākumā rotaļāšanās, tad vaļasprieki un spēles sniedz pieredzi, kas bagātina bērna **iztēli** un domāšanu, kā arī veido viņa sociālo attīstību", (Vuorinens, Tūnala, 1999, 19)).

- **pauž emocijas par savu veikumu, stāsta par to;**

(Kritērijs izvirzīts balstoties uz G. Svences atziņu, ka "bērna motivācijas pamatā pirmsskolas vecumā ir arī saskarsmes vajadzība, vajadzība sazināties, koncentrēties, gūt sava nozīmīguma apstiprinājumu (Svence, 1999, 88)).

- **sakārto savu darba vietu;**

(Kritērijs izvirzīts balstoties uz atziņu, ka "Bērnām pirmsskolas periodā pieaugušie ir galvenās autoritātes. Pieaugušais ir paraugs, ko atdarināt, no kura gūt izpratni par lietu norisēm, par morāles normām, par sevi", (Svence, 1999, 95)).

Izvirzītie kritēriji tiks vērtēti, norādīti tabulā ar vērtējumiem: vienmēr – **V**, bieži - **B**, reti – **R**, nekad – **N**.

1. Pētījuma dalībnieki.

Darba autore pētījumā atlasīja 10 bērnus vecumā no 4- 5 gadiem. Bērni tiks novēroti zīmēšanas nodarbībā atbilstoši nedēļas tēmai, nosacījumiem, mērķim un izvirzītajiem uzdevumiem. Procesa ietvaros bērnu vārdi tiek mainīti.

2. Pedagoģiskais darbības saturs.

Darba autore pedagoģiskajā darbībā izmantos šādas metodes:

- Sadarbību ar bērniem;
- Izzina bērnu intereses un spējas pēc izvirzītajiem kritērijiem;
- Izvirza mērķi un uzdevumus zīmēšanas nodarbībai;

- Piedāvās daudzveidīgus materiālus, kas rosinās bērnos interesi un sadarbību;

Sadarbība ir divu vai vairāku cilvēku darbs uz kopīgu mērķi, saskaņotiem mērķa sasniegšanas līdzekļiem, tuvinātu novērtējumam un pašnovērtējumam par sasniegtajiem rezultātiem. Sadarbība ir pieredzes forma, iespēja labāko paraugu atdarināšanai, pašpieredzes pilnveidošana ar jaunām zināšanām un prasmēm (Špona, 2001, 108).

3. Pedagoģiskā izmēģinājuma darbība.

Pedagoģiskā izmēģinājuma darbība tiks realizēta zīmēšanas nodarbībās. Darba autore ieņems pētnieka lomu kā procesa dalībnieks, kas piedalās bērnu un kolektīva darbā ar līdztiesīgiem nosacījumiem. Darbības gaitā tiks izvirzīti atbilstoši rotaļnodarbībai, nedēļas tēmai mērķis, kas bērniem, attiecīgi pēc viņu interesēm un spējām, tiks veikti- realizēti, kas tiks vērtēti tabulās izejot no uzdotajiem uzdevumiem un izvirzītajiem kritērijiem, kā arī veikti nelieli secinājumi balstoties uz teorijā gūtajām atziņām..

4. Bērnu darbības analīze.

Katra darbība dod rezultātus, kurus varam izvērtēt, izdarīt secinājumus pēc to kvalitatīvajiem un kvantitatīvajiem rādītājiem. Pētīta tiek ne tikai pati darbība, bet arī rezultāts (Jurgena, 2002, 46).

Darbības rezultātus analizē un jāvadās pēc noteikta plāna un kritērijiem:

- Darbā izvirzītais mērķis zīmēšanas nodarbībai;
- Izvirzītie uzdevumi nodarbības veikšanai;
- Darba oriģinalitāte, ‘
- Darba izpildes kvalitāte (prasme, izmantotās metodes, izvirzītais mērķis, uzdevumi, bērnu interese darba veikšanai);
- Darba rezultāts, tā analīze.
- Bērnu attieksme pret savu veikumu.

2.2.Bērnu raksturojums

Viss, kas baro bērna prātu un sirdi, viss, kas attīsta viņa apziņu, jūtas, ir pamats, lai rastos un attīstītos bērna iztēle, jaunrade un iniciatīva (Dzintere, Stangaine, 2007, 105).

Pirmsskolas vecums ir ļoti svarīgs laiks bērna personības attīstībā, jo notiek būtiskas pārmaiņas gan bērna prāta un jūtu pasaulē, gan arī bērna fiziskajā ķermenī. Katram bērnam ir savs individuālais attīstības temps, kas atkarīgs gan no ģenētiskiem un funkcionāliem attīstības faktoriem, gan vides, gan sociālās pieredzes.

Pirmsskolas izglītības iestādē X vidējā pirmsskolas vecuma bērnu grupiņā ir 26 bērni. Grupiņā strādā pedagoģiski sagatavoti pedagogi un skolotāja palīgs. Bērni ikdienā rotaļājas, atrod

sava vecuma rotaļu biedrus, cenšas būt draudzīgi, iecietīgi, izpalīdzīgi, saudzīgi pret sevi, citiem, vidi, kurā atrodas. Bērni mācās socializēties, kas ir pamats, lai uzsāktu skolas gaitas turpmāk.

Sociālizācija - process, kurā persona apgūst sabiedrības kultūras normas, sociālo pieredzi un zināšanas, tradīcijas, vērtības, uzvedību un izturēšanos (Romenkova, 2008, 38).

Pētījuma procesam tika atlasīti 10 bērni no 4-5 gadus veci. Darba autore pēta katru bērnu no 2017. gada oktobra līdz novembrim. Bērniem grupiņa ir iekārtota atbilstoši valsts izglītības prasībām un noteikumiem. Iekārtojums ir atbilstošs vecuma grupai un bērnu vajadzībām un interesēm. Bērniem ir dažādi interešu stūri: dabas zinību stūris, valodas un literatūras stūris, matemātikas stūris, mākslas stūris. Šajos interešu stūros bērni darbojas atbilstoši savām interesēm un vēlmēm. Tiek piedāvāts viss viņu radošai darbībai.

Mākslas centrā bērni brīvajos brīžos darbojas ar dažādiem materiāliem un tehnikām. Brīvi ir pieejami zīmuļi, krītiņi, papīrs un citas lietas, ar ko var darboties. Mākslas nodarbībās, bērni tiek aicināti sagatavot, atrast nepieciešamos darba materiālu pēc skolotāja aicinājuma, prasībām, noteikumiem, un, protams, uzturēt kārtībā savas darba vietas pēc nodarbībām.

Lai novērotu bērnu iztēles attīstību, darba autore pēta katru bērnu. Pētījuma sākumā bērnu iztēles darbība vizuālās mākslas nodarbībā un brīvajā mākslinieciskajā darbībā tiek izvērtēta pēc sākotnējiem kritērijiem. Pārskats par sasniegtajiem rezultātiem sniegts 1. tabulā.

Tabulā un tālāk tekstā minēto bērnu vārdi ir mainīti.

Bērni tiek vērtēti pēc izvirzītajiem kritērijiem ar vērtējumiem: vienmēr – **V**, bieži – **B**, reti – **R**, nekad – **N**.

Tabula Nr. 5. “Iztēles attīstības rādītāji pētījuma sākumā”

Bērnu vārdi	Patstāvīgi izvēlas materiālus radošai darbībai	Izrāda interesi un koncentrējas uz procesu	Rada jaunus tēlus	Pauž emocijas par savu veikumu, stāsta par to
Kristaps	V	V	B	B
Gustavs	R	R	B	R
Niks	B	B	B	R
Edvards	V	B	V	R
Sāra	B	B	B	R
Luāra	V	V	V	V
Luīza	B	B	B	R
Eliza	V	V	B	V
Unda	R	R	R	R
Jete	V	V	B	V

Analizējot tabulā iegūtos datus, ir secināms, ka grupā nav neviena vērtējuma nekad - N. Kopumā bērni visi iesaistās procesā, tikai atsevišķi bērni to nedara uzreiz, vai nevēlas iesaistīties darbības procesā uzreiz, nogaida, vai pēc skolotāja aicinājuma tomēr atnāk un piedalās procesā. Novērojams ir tas, ka kopumā par kritērijiem un grupu kopumā, ir nepieciešams tuvāk izpētīt un izanalizēt iegūtos rādītājus.

Patstāvīgi izvēlas materiālus radošai darbībai. Patstāvīga materiālu izvēle paredz, ka bērns spēj un pazīst nodarbībā izvēlētos materiālus, īpaši tad, kad darbs sastāv no dažādiem posmiem, ietverot sagatavošanos, prasmi klausīties, izprast uzdoto. Grupā kopumā vērtējumu vienmēr – V, ieguva 5 bērni, tas ir puse, no procesā iesaistītajiem bērniem- Kristaps, Edvards, Luāra, Elīza, Jete. Šie bērni arī atšķiras no pārējiem grupiņas biedriem, jo viņi ir ļoti komunikabli, spēj iesaistīties bez problēmām visās aktivitātēs, ir ļoti draudzīgi, aktīvi, labi socializējas vidē, kurā uzturas. Bērni labi saprot skolotāja aicinājumus, ierosinājumus, ja skolotāja bērniem izstāsta nodarbības plānu, ieceri darbības veikšanai, šie bērni vienmēr pirmie iesaistās sagatavošanas procesā. Bērni kopā ar skolotāju sagatavo vietu mākslas darbībai, šie bērni zina, kas nepieciešams, zina, kur atrodas, savā starpā vienojas, kas kuru darbu darīs. Luāra vienmēr izdala zīmēšanai paredzētās lapas, Kristaps sameklē krāsojumus vai citas krāsas ar ko darboties, Luāra arī vienmēr palīdz skolotājai sagatavot paliktni (galdaudu), ja darbs tiks veikts ar ūdenskrāsām vai guaša krāsām. Vērtējumu reti – R, ieguva divi bērni-Gustavs un Unda. Gustavs ir ļoti draudzīgs un jauks zēns, bet viņam ir nelielas attīstības problēmas, viņš neskaidri runā, bieži nedara arī to, ko skolotāja aicina, rosina darīt. Unda ir garastāvokļa meitene, bieži pirms nodarbības ir frāze – “Es negribu!”, vai “Es nedarīšu”. Meitene bieži izrāda neapmierinātību, nevēlēšanos spēlēt ar citiem grupiņas biedriem. Reti kad pati pēc savas iniciatīvas patstāvīgi izvēlas materiālus radošai darbībai.

Izrāda interesi un koncentrējas uz procesu. Šajā procesa daļā, autore izmanto gan novērošanas, gan pārrunu pētnieciskās metodes. Bērni patstāvīgi izvēlas materiālus ar ko zīmēt, paši izdomā, ko zīmēs, ļauj savai fantāzijai un izdomai. Katrs darbs, ko bērni brīvajos brīžos ir unikāls un neatkārtojams, kas balstās arī uz bērnu pieredzi, emocijām, domām.

Rada jaunus tēlus. Darba autore izmantojot pētniecisko metodi - novērošanu, atklāj ka bērni rada ļoti interesantus tēlus, piemēram, Sāra, kādā no bīvā brīža zīmētajiem darbiem, ir uzzīmējusi, iztēlojusies “Krāsaino lietu”, savukārt Jete iztēlojusies augošas “Balonu puķes”, Gustavs ir uzzīmējis “Sunī, kas ir sarkanā krāsā un kādreiz dzīvošot viņa istabā, un iešot ar viņu pastaigāties”, (skatīt zemāk esošajos attēlos NR.1).

Attēls Nr.1. “Brīvā brīža zīmējumi” (Sāra, Jete, Gustavs).

“Krāsainais lietus”

“Balonu puķes”

“Suns”

Ļoti interesanti ir tas, ka Gustavs bieži arī citās nodarbībās zīmē tieši ar sarkano krāsu, no teorētiskā viedokļa, darba autore secina, ka “bērniem ļoti patīk viss košais, it īpaši sarkanā krāsa. Viss sarkanais viņu izpratnē ir skaists (Ozola, 2006, 6)

Pauž emocijas par savu veikumu. Izmantojot pētniecisko metodi – pārrunas, darba autore secina, ka bērniem zīmējumi sagādā ļoti lielu emocionālo gandarījumu. Bērni ir atklāti, pauž savu viedokli, stāsta par savu zīmējumu, par to, ko tajā ir zīmējuši, kas tajos attēlots, ko ir iztēlojušies konkrētajā nodarbībā vai brīvā brīža zīmējumos. Jāpiebilst, ka brīvā brīža zīmētāji ir Kristaps, Elīza un, īpaši varu izcelt Edvardu, kas ar zīmēšanu nodarbojas ļoti bieži un izceļas ar saviem mākslas darbiem atšķirībā no citiem bērniem (skatīt pielikumā Nr. 3 “Edvarda darbi”).

2.3. Pētījuma procesa norises apraksts un analīze

Bērns ir būtne, kas pasauli uztver ar acīm, bet lai bērns iepazītu krāsu pasauli, lai atklātu savu iztēli, ko sniedz zīmēšanas nodarbības, bērniem tiek piedāvāti dažādi paņēmieni un tehnikas ar krāsām, lai veidotu skaistus, savus mākslas darbus. Tā ir bagāta izdomas un iztēles māksla. Mākslas iedarbības iespējas uz personības pašapzināšanos ir milzīgas. Tā palīdz veidot cilvēka vērtību orientāciju, personības garīgo pasauli, radošās spējas, stiprina pašapziņu (*Estētika*, 1981, 145).

Māksla ir sava veida dialogs, adekvāts pasaules vērtību apgūšanai un izveidošanai. Spēja veidot dialogu, atvērtība ir katras radošas personības nepieciešamās īpašības (Kincāns, 2003, 39).

Tāpēc, darba autore pētījumu sāk ar bērniem - rotaļām ar krāsām, jaunu paņēmienu, veidu izmantošanu un realizēšanu. Katra rotaļnodarbība izraisa bērnos interesi par to, kas tajā būs, kas notiks, ko redzēsīm, ko dzirdēsīm, par tēlotājdarbību, pozitīvu attieksmi, radoši spēj iesaistīties rotaļās, rosina domāt un saprast problēmsituāciju - ko zīmēsīm, kā zīmēsīm, ar ko zīmēsīm. Darba autore ir novērojusi, ka bērniem lielu prieku sagādā darbošanās individuāli, ar krāsām, ar

izmantotajiem materiāliem, paņēmieniem zīmēšanas nodarbībās. Svarīga šajā pētnieciskajā procesā ir sadarbība ar bērniem, komunikācijas prasmes savā starpā gan pētījuma vadītājam, gan bērniem, kas mācās izprast sevi, visu, kas viņiem ir apkārt, kas māca būt radošiem.

Darba autore praktiskajā daļā pēta bērna iztēli, tās attīstību sekmēšanos tēlotājdarbības procesā - bērnu brīvā brīža zīmējumos, gan arī tēlotājdarbības nodarbībās. Darba autore izzina, plāno darba procesu, lai tas ir kvalitatīvs, jo tas tiek plānots balstoties uz bērnu iztēli un vajadzībām, protams, iekļaujoties nedēļas tēmas ietvaros, kā arī konkrētās dienas pirmsskolas izglītības iestādes plānotajos pasākumos, dienas norisēs.

Turpinājumā darba autore ir aprakstījusi situācijas no savas pedagoģiskās darbības, novērojumiem, pārrunām un komunikāciju ar bērniem. Esmu iekļāvusi tikai nelielus fragmentus no rotaļnodarbībām, kas attiecas tikai uz tēlotājdarbības procesu. Galveno uzmanību pievērsu klausīšanās prasmēm, darbības procesam, gala rezultātam, un, protams, sarunām ar darbu veicējiem, balstoties uz teorijā apkopoto informāciju, darba autore vadās pēc zīmēšanas darbības ietekmējošiem procesiem:

Bērna zīmēšanas darbības sākšanu ietekmē **stimuli**:

- izzināšana, iecere, process, pabeigšana (Randoha, RPIVA lekciju materiāli).
- **Izzināšana** - bērna vizuālā stimula apzināšanās,
- **Iecere** - bērns manipulē, eksperimentē, būvē, izvēlas vai noraida,
- **Process** - bērns atklāj risinājumu,
- **Pabeigšana** - bērns pabeidz, pilnveido savu iecerēto mākslas darbu. (Randoha, RPIVA lekciju materiāli).

Darba autore izmantojot pedagoģiskās pētniecības teorētiskajā daļā gūtos materiālus, izvirza šādus kritērijus 4 rotaļnodarbībām:

- Izrāda interesi, aizrautību;
- Patstāvīgi iesaistās darbības procesā;
- Spēj patstāvīgi darboties ar materiāliem;
- Bērns pabeidz un pilnveido savu iecerēto mākslas darbu;
- Bērns pauž emocijas darbības procesā (prieku, gandarījumu, vilšanos savā darbā).

Darba autore izvirza pētnieciskajai daļai mērķi:

- teorētiski un praktiski izzināt, izpētīt bērna iztēles attīstības sekmēšanās iespējas zīmēšanas nodarbībā.

Darba autore, nodarbībām izvirza šādus uzdevumus:

- tiek ievērotas vecumposmu likumsakarības;
- radošs pedagogs organizē radošu vidi;
- prasme izteikt emocijas, prieku par savu darbu;

- tiek piedāvāti daudzveidīgi materiāli un tehnikas.

Iztēles attīstības aktivitāte Nr. 1. “Apsveikums Vārda dienā”.

Organizācija un paņēmieni

Novērošana, pārrunas, individuāls darbs

Temats: Apsveikums Vārda dienā.

Mērķis: attīstīt prasmi pēc savām vēlmēm un iceres uzzīmēt apsveikumu draugam, raksturot to.

Uzdevumi:

- Rosināt bērnu interesi uz procesu – zīmēt apsveikuma kartiņu pēc savas ieceres;
- Nostiprināt zināšanas par svētku svinēšanu;
- Radīt pozitīvas emocijas par zīmēšanas procesu;
- Nostiprināt spēju patstāvīgi un radoši darboties.

Bērni patstāvīgi sagatavo darba vietu, uz kura tiek atnest un uzlikti materiāli zīmēšanai: zīmēšanas papīrs un zīmuļi. Bērniem pirms zīmēšanas sākšanas tika aicināts ieklausīties skolotāja teiktajā un izstāstīts iemesls zīmēšanai. Tika bērniem pastāstīts par to, ka grupiņas biedrenei ir Vārda diena, un bērni tika rosināti pēc savas ieceres un fantāzijas uzzīmēt apsveikumu Vārda dienā, pēc tam mazliet pastāstot par to, ko jubilāram zīmēs, kāpēc zīmēs, ko ir uzzīmējis katrs no bērniem.

Tēlotājdarbība notika oktobra pirmajā nedēļā. Bērni ļoti priecājās par to, ka kādam ir svētki. Bērniem svētku dienas sagādā vienmēr prieku. Bērni ar interesi un zināmu prieku iesaistās apsveikuma zīmēšanā. Nodarbības sākumā, bērni sagatavoja zīmēšanai papīru, izdalīja zīmuļu traukus, kam nepieciešams cits, citam palīdzēja noasināt zīmuļus, vai iedeva tādu krāsu, kas nebija otra trauciņā, vai kādam bija divas vienādas krāsas, un tās tika ieliktas tajos zīmuļu traukos, kuros tās trūka. Krāsu izvēle bija attiecīga iemeslam. Krāsaini zīmējumi, krāsu izvēle liecina par priecīgu un dzīvespriecīgu bērnu emocijām. Gaišas, krāsainas krāsas izvēle liecina par labu garastāvokli, par priecīgu emocionālo stāvokli. Bērniem laikā, kad zīmē, tika uzdoti jautājumi, piemēram, kāpēc izvēlējies šo krāsu?, ko tu zīmēsi?, kas tas būs?, ko esi jau uzzīmējis, uzzīmējusi? Bērnu atbildes bija: ”Man patīk šī krāsas!”, “Viņai vēlos uzdāvināt tādu kleitu, es tādu uzzīmēju”, “Es viņai uzdāvināšu tārpiņu!”, “Es zīmēju salūtu! Gribru, lai šauj raķetes gaisā!” un citi, (skatīt attēlos Nr. 2., 3., 4., 5., 6.):

Attēls Nr. 2., 3., 4., 5., 6.. (Grēta, sāra, Jete, Luāra, Edvards).

2.attēls. Grēta.

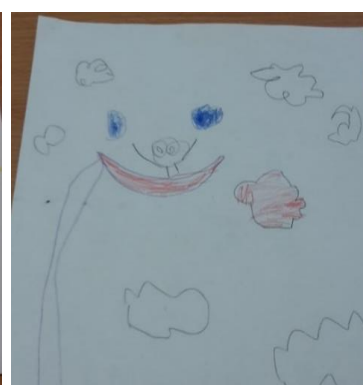
3.attēls. Sāra.

4.attēls. Jete.

5.attēls. Luāra.

6.attēls. Edvards.

Luāra, 4 gadi 11 mēneši (skat. 5. attēls): “Es viņai uzdāvināšu tārpiņu!”. Ļoti interesants zīmējums. Jautāju kāpēc zīmēja tārpiņu, meitene teica: “Man tāds ir uz kreklīņa, ko mamma vakar nopirka”. Bērns gribēja uzzīmēt to, ko ir jau redzējis, tik iztēlojās to mazliet citādāku, teica: “tas dzied!”, jo pajautāju, vai tā ir mute, viņa teica, ka jā, jo tārpiņš dziedot dziesmu. Pašu jubilāri arī uzzīmējusi dziedošajam tārpiņam blakus. Jautāju, kas ir tie par punktiņiem, meitene teica: “Skatītāji, kas sēž tālumā”. Šo meitenes iztēli varētu skaidrot kā tīšo iztēles veidu Nodarbībā gūtie rezultāti tiek apkopoti tabulā, kas tiek novērtēti ar vērtējumiem: jā – **J**, nē – **N**, daļēji – **D**.

Tabula Nr. 6. “Apsveikums Vārda dienā” apkopotie rezultāti

Bērnu vārdi	Izrāda interesi, aizrautību;	Patstāvīgi iesaistās darbības procesā;	Spēj patstāvīgi darboties ar materiāliem;	Bērns pabeidz un pilnveido savu iecerēto mākslas darbu;	Bērns pauž emocijas darbības procesā (prieku, gandarījumu, vilšanos savā darbā).
Kristaps	J	J	J	J	J
Gustavs	D	N	D	N	D
Niks	J	D	J	D	D
Edvards	J	J	J	J	D
Sāra	J	J	J	J	D
Luāra	J	J	J	J	J
Luīza	J	J	J	D	J
Elīza	J	J	J	J	J
Unda	D	D	J	D	D
Jete	J	J	J	J	J

Pēc organizētās zīmēšanas nodarbības var secināt, ka bērniem bija emocionāls gandarījums zīmēt apsveikumu. Arī darba autorei bija liels prieks un interese par zīmētajiem darbiem. Katrs bērns iztēlojās to, ko pats vēlējās uzdāvināt vismaz savās domās, savai grupiņas biedrenei. Bērniem zīmējumi sagādāja patiesu prieku.

Analizējot rezultātus no tabulas, darba autore secina, ka bērnu zīmējumi atbilst tādām iztēles formām kā fantāzija un sapņojums. “Sapņojums- vēlamās nākotnes tēla radīšana, realitātes pārveidošanas nepieciešams nosacījums, rosinošs cēlonis, darbības, kuras pabeigšana izrādījās attālināta, motīvs. Sapņojums vienmēr ir vērst uz nākotni, uz konkrētas personības dzīves un darbības perspektīvām. Sapņojums ļauj cilvēkam plānot nākotni un organizēt savu uzvedību tās realizēšanai. Iztēloties to kā vēl nav cilvēks nevarētu bez iztēles, bez prasmes radīt jaunu tēlu”, (Nikiforovs, 2007, 241). Balstoties uz šo teorētisko atziņu, darba autore secina, ka bērni zīmējot apsveikumu organizē savu uzvedību, iztēlojas to, kā vēl nav, piemēram, Luāras “dziedošais tārpnišs” (skatīt 4.attēls Luāra). Luāras iztēlotajam tārpniņam piemīt “spilgts, dzīvs, konkrēts raksturs ar daudzām detaļām un sīkumiem” (Nikiforovs, 2007, 241).

Fantāzija ir “iztēles forma, kurā mainās apziņā atspoguļotās realitātes aina. Tai raksturīga realitātes elementu pārkārtošana. Fantāzija ļauj rast jaunu skatu punktu uz jau zināmiem faktiem. Radošā

aktivitāte, kas izraisa fantāzijas, zināmā mērā ir spontāna, saistīta ar apdāvinātību un cilvēka individuālo pieredzi, kas veidojas darbības procesā”, (Nikiforovs, 2007. 241., 242).

Iztēles attīstības aktivitāte Nr.2. “Man ir tīri, veselīgi, kopti zobi”.

Organizācija un paņēmieni

Diskusija, pārrunas, novērošana, grupu darbs (filmas skatīšanās), pēc tam individuāls darbs pēc savas ieceres.

Nepieciešamie materiāli un piederumi

Smilšpapīrs, baltie krītiņi.

Temats: filma ”Man ir tīri zobi”.

Mērķis: attīstīt bērna spēju caur sajūtām atpazīt tekstūru, aktivizēt vārdu krājumā tādos vārdus kā mīksts, ciets, raupjš, ass, drūpošs.

Uzdevumi:

- iepazīties, atgādināt par zobu kopšanu un higiēnu;
- iepazīties ar jauniem materiāliem zīmēšanas nodarbībai;
- pēc dzirdētā, redzētā, savas ieceres, izdomas uzzīmēt nodarbībā runāto.

Šajā dienā, uzreiz pēc brokastīm, tika paredzēta filma pirmsskolas izglītības iestādes aktu zālē visām grupiņām vienlaicīgi, ar kuru kopā skatījās zobu ārste un higiēniste Kristīne. Zobu ārste bērniem pēc filmiņas stāstīja un arī rādīja, kā pareizi tīrīt zobus, kāpēc tie ir jātīra, kas notiek, ja zobus netīra. Filmīņa bija par zobu kopšanu un higiēnu “Man ir tīri zobi”.

Atnākot no filmas, bērni tika aicināti rīta aplī, tika pārrunāts par to, ko redzējām, ko dzirdējām, ko sapratām par zobiem, to kopšanu, tās nepieciešamību. Darba vadītāja uzdevums bija “atbalstīt bērna vēlmi par attēlu un raksturu stāstīt otram bērnam, skolotājam”(Kaņepāja, 2003, 43.lpp).

Pēc rīta apļa bērni tika aicināti pie savām darba vietām, kur tos gaidīja interesanta materiāla gabals - smilšpapīrs. Bērni to taustīja, arī pasmaržoja, daudzi jautāja, kas tas tāds par papīru. Darba autore bērniem pastāstīja, ka tas ir smilšpapīrs, rosināja bērnus to aptaustīt vēl vienreiz, pasmaržot, paust savu viedokli par to. Bērni aptaustīja, bet svarīgākais jautājums bija, ko viņi ar to darīs. Darba vadītāja aicināja iztēloties, kāds viņuprāt, varētu izskatīties veselīgs, tīrs, kopts zobs. Bērni teica: “Balts!”, “Liels!”, “Iztīrīts!”. Pēc bērnu un darba vadītājas pārrunām, bērniem tika iedots balts krīts, ar kuru katram uz smilšpapīra bija rosināts uzzīmēt viņuprāt tīrs, veselīgs zobiņš.

Attēls Nr. 7., 8., 9., 10., 11., 12. "Man ir tīri zobi!"

7.attēls. Eliza.

8.attēls. Edvards.

9.attēls. Kristaps.

10. attēls. Gustavs.

11.attēls. Unda.

12.attēls. Sāra.

O.Ņikiforovs iztēli iedalīja "atkarībā no aktivitātes pakāpes un cilvēka apzināšanās par viņa radītajiem tēliem izšķir divus iztēles veidus:

- pasīvā un
- aktīvā (Ņikiforovs, 2007, 239).

Aktīvā iztēle tiek iedalīta:

- atveidojošajā un
- radošajā (Ņikiforovs, 2007, 239).

Pasīvā iztēle tiek iedalīta:

- apzinātajā un
- neapzinātajā (Ņikiforovs, 2007, 239).

Atveidojošā iztēle - iztēle, kas izvēršas, pamatojoties uz aprakstu, stāstījumu, simbolu vai zīmi. Tās pamatā ir to vai citu tēlu radīšana, kas atbilst aprakstam. Cilvēks piepilda sākotnējo materiālu ar viņam zināmajiem tēliem (skatīt Sāras zīmējumu, jo to papildinājusi ar zobu birsti), (Ņikiforovs, 2007, 239-240). Tā tad, darba autore balstoties uz šo teorētiski psiholoģijas atziņu, secina, ka bērniem šajā situācijā, atbilst aktīvā iztēle, kas izpaužas atveidojošajā, kas pamatojas uz stāstījumu, simboliem, aprakstiem, bērns rada mākslas darbu no esošiem materiāliem to iztēlojoties pēc apraksta, redzētā vai dzirdētā (šajā gadījumā pēc redzētā filmā un dzirdētā zobārsta teiktajā un pārrunām ar nodarbības vadītāju).

Ļoti radoši ir uzzīmējuši zobus Gustavs un Edvards. Gustava darbā pat īsti no nevarētu nosaukt par zobu, meitene no grupiņas tur saskatīja roku uz balta pleķa, ja ieskatās tā rūpīgāk, arī darba autore rokas siluetu ir saskatījusi. Edvarda zīmētajā zīmējumā ir zobs ar kājām un matiem, protams, reālajā dzīvē tā nav, tas ir tikai viņa unikālais darbs, ar savu iztēli. Tā tad, darba autore secina, ka tie ir radoši un unikāli darbi, jo balstoties uz teorijā gūtajām atziņām, “radošajā iztēlē bērni patstāvīgi rada tēlus, lietas, pazīmes, kuriem nav analogu, kas realizējami oriģinālos un vērtīgos darbības produktos” (Ņikiforovs, 2007, 240).

Atmiņas darbībā milzīga loma ir prasmei klausīties, un tas attiecas ne tikai uz atmiņu, jo smadzeņu centri ir savstarpēji saistīti un ietekmē arī iztēli un radošumu (Riņķis, 2007, 27).

Apkopotie rezultāti tabulā:

Tabula Nr. 7. “Man ir tīri, veselīgi, kopti zobi” apkopotie rezultāti

Bērnu vārdi	Izrāda interesi, aizrautību;	Patstāvīgi iesaistās darbības rocesā;	Spēj patstāvīgi darboties ar materiāliem;	Bērns pabeidz un pilnveido savu iecerēto mākslas darbu;	Bērns pauž emocijas darbības procesā (prieku, gandarījumu, vilšanos savā darbā).
Kristaps	J	J	J	J	J
Gustavs	D	D	D	N	D
Niks	J	D	J	D	J
Edvards	J	J	J	J	D
Sāra	J	J	J	J	J
Luāra	J	J	J	J	J
Luīza	J	J	J	J	J
Elīza	J	J	J	J	J
Unda	J	J	D	D	D
Jete	J	J	J	J	J

Apkopojot rezultātus ir tikai vien vērtējums nē – N. Gustavam ir ļoti interesants darbs, tas vairāk atgādina izkrāsotu baltu pleķi ar rokas siluetu tajā. Darba autore, secina, ka tas ir nejausi sanācis, jo roku jau nezīmēja, bet citiem skatoties darbā tā izskatījās. Arī darba autorei pirmajā skatīšanās reizē pat nelikās, ka tur ir kaut kas līdzīgs rokai, bet Jete pamanīja ar pirmo reizi, ka tur attēlota roka.

Izrāda interesi un aizrautību. Nodarbības laikā vērtējot bērnus pēc šī kritērija, gandrīz visi vērtējumi ir jā - J, tikai Gustavam tas ir daļēji – D. Tas tāpēc, ka arī filmas skatīšanās laikā zēns trokšņoja, mazliet trūka uzmanības noturības filmas skatīšanās laikā. Un tāpēc arī uzsākot zīmēšanas nodarbību netika pilnīgi izrādīta interese un aizrautība darba veikšanai. Bija daudz aizrādījumu, neprasmes klausīties, uzmanības trūkums procesa sākumā.

Patstāvīgi iesaistās darbības procesā. Šajā zīmēšanas procesa daļā bija divi vērtējumi ar vērtējumu daļēji –D, Gustavam un Nikam. Gustavs jau pašā sākumā neizrādīja interesi par darba veikšanu pilnībā, arī darbu sākot un veicot patstāvīgi to nevarēja veikt bez skolotāja līdzdalības. Skolotāja pamudināja, veica pārrunas par to, cik darbs ir svarīgs un kam tas domāts. Niks, jauks zēns, mazliet nogaidīja, skatījās, ko citi bērni dara, runā, zīmē, tad tikai uzsāka procesu. Bet tā centās visu darīt pats.

Spēj patstāvīgi darboties ar materiāliem. Gustavs bez skolotāja pamudinājuma, rosinājuma un aicinājuma, īsti nevēlējās veikt darbu patstāvīgi un izmantot materiālus ar ko darboties. Unda ļoti uzmanīgi un cītīgi vēroja filmu, klausījās, ko zobārste stāstīja par zobu kopšanu un higiēnu, bet nodarbībā, kad bija jāsāk zīmēt, meitene teica: “Es nemāku...”. Darba vadītāja rīcība bija pārrunas, pamudinājums, aicinājums uzzīmēt zobu, tādu, kādu viņa uzskata par koptu, tīru un veselīgu. Pēc pārrunām ar meiteni zobs tika uzzīmēts.

Bērns pabeidz un pilnveido savu iecerēto mākslas darbu. Šo kritēriju vērtējot ir viens vērtējums nē - N Gustavam. Daļēji ir divi vērtējumi Nikam un Undai, jo nebija īsti vēlēšanās darbu beidzot to kā papildināt. Unda tikai noskatoties no blakus sēdošās Sāras noskatījās, kā meitene zobam uzzīmē acis un smaidīgo sejiņu. Sāra pat darbu papildinājusi ar zobu birsti, bet Edvards piezīmēja matus un kājas, varbūt, ietekmējās no zobārstes, jo tā bija sieviete ar gariem gaišas krāsas matiem un garām, tievām kājām, ģērbusies baltās drēbēs.

Bērns pauž emocijas darbības procesā (prieku, gandarījumu, vilšanos savā darbā). Vērtējot šo kritēriju nav neviena vērtējuma nē - N, bet ir trīs vērtējumi daļēji - D – Gustavam, Edvardam un Undai. Pārrunu laikā Gustavs neizteica nekādu emociju izpausmi, tikai paraustīja plecus. Edvards bija ļoti nopietns, ļoti nopietni zīmēja savu darbu, pastāstīja tikai to, ka zobam ir mati un arī kājas. Unda īpaši priecīga sākumā nebija, bet skolotājai veicot pārrunas iesaistījās

procesā, bet procesa laikā negribīgi, sabozusies zīmēja zobu, bieži bija dzirdama frāze “Es nemāku, neprotu”, bet uzzīmēja un pat ļoti līdzīgu zobam.

Bērni agrīnā vecumā iepazīst pasauli caur tausti un sajūtām. Ar pirkstiņiem bērni vēlas pieskarties visam jaunajam un nepazīstamajam, izjutot formu un tekstūru. Sensomotoro spēju attīstīšana ir svarīgs nosacījums pilnvērtīgai bērna intelektuālajai attīstībai un bērna runas attīstības veicināšanai (Višķere, 2017, 65).

Iztēles attīstības aktivitāte Nr. 3. “Mājas gariņi. Dažādas mājas”.

Organizācija un paņēmieni:

Grupas darbs sākumā un pārrunas, individuāls darbs.

Nepieciešamie materiāli un piederumi:

Krāsainie eļļas krītiņi, A4 formāta zīmēšanas papīra, ūdenskrāsas, ūdens, otas, galdauts, salvetes.

Temats: “Mājas gariņi. Dažādas mājas”

Mērķis: iztēles attīstības mērķis ir attīstīt bērna radošumu, interesi par paveicamo darbu, kā arī apgūt zīmēšanas tehniku kombinēšanu.

Uzdevumi:

- Pilnveidot izpratni par dažādām mājām, to izskatu;
- Rosināt bērnus darboties ar dažādām krāsām, ievērojot noteikumus;
- Nostiprināt prasmi burzīt papīru, vilkt ar ūdenskrāsām horizontālas krāsainas līnijas;

Bērniem ar viņu straujo dabu nodarbības ar otām un krītiņiem varētu būt ideāls veids, kā izdzīvot savas emocijas un atbrīvoties no iekšējās spriedzes (Karlgrēns, 2008, 56).

Ar ūdenskrāsām uz mitra papīra bērns var viegli darboties, un tās dod viņam telpas un viegluma sajūtu (Karlgrēns, 2008, 57). Turklāt, jau paši priekšdarbi ir svarīgi: stāvēt rindā pēc zīmēšanas dēli, krāsas, otas, ūdeni, piestiprināt papīru, sajaukt krāsas (Karlgrēns, 2008, 57).

Rotaļnodarbības sākumā bērni ar darba autori runā par dažādām mājām, skatās kopīgi attēlus, katrs raksturo savu māju. Darba autore uzdod jautājumus: “Kas jūsuprāt ir mājas gariņš?”, bērni atbild - Sāra: “Tas ir tāds ko neredz, man mamma tā stāstīja”, Unda: “Manu kaķi ome sauc par mājas gariņu”, Niks: “Rūķīši, kas staigā un nes saldumus”, Luīza: “Man vienreiz mājās pazuda viena kurpe, mamma teica, ka kāds to būs aiznesis. Tas ir tas gariņš!”. Bērni dalījās ar savu izpratni par to, kas ir mājas gariņi. Pēc pārrunām ar bērniem, darba autore, mazliet pastāstīja, kas varētu būt mājas gariņi, ko viņi dara, kas notiek, ja mājās kāds skaļi uzvedas, vai tajā valda liela nekārtība. Uzzinājām kopā, kādās mājās tie varētu dzīvot, ne tikai lielās vai mazās, bet kārtīgās, tīrās, sakoptās, draudzīgās.

Tēlotājdarbības nodarbībā sākumā bērniem tika piedāvāts papīrs A4 formāta, balts, tīrs, to darba vadītāja aicināja saburzīt, bērni mazliet palika izbrīnīti, jo skatījās uz tīro, balto papīru, tā

uzreiz nesaprotot, ka tas jāsaburza apaļā bumbā, tad jāzītn un jānolīdzina ar plaukstu, tad atkal jāuztaisa papīra saburzīta bumba. Dažiem mazliet tas sagādāja smieklu brīžus, bet cits tāpat sēdēja savā darba vietā un brīnījās. Nodarbībā izmantoti tika pēc tam arī krītiņi, krāsas bērni izvēlējās pēc savām vēlmēm, ieceres. Bērni zīmēja uz saburzītā papīra, meitenes teica, “kā uz tāda nesmuka papīra es varu uzzīmēt..(Luāra)”. Kad mājās un tajās vai pie tām dzīvojošie garīgi tika uzzīmēti, pēc pašu iztēles un fantāzija, bērnu uzdevums bija mākslas darbu pabeigt ar ūdenskrāsām, ar noteikumu neņemt melno krāsu un tādas krāsas, kādas ir zīmējumā, kas zīmēts ar krāsainajiem krītiņiem.

Attēls Nr. 13., 14. 15., 16.. “Mājas garīgi. Dažādas mājas.”

13.attēls. Elīza.

14. attēls. Jete

Analizējot šos darbus, darba autore novēroja, saskatīja, ka daži no bērniem nebija ieklausījušies noteikumos, piemēram, Elīza, Niks, Luīza tomēr bija izmantojuši melno krāsu (skatīt 13, 15., 16. attēlu). Jete bija ieklausījies darba vadītāja teiktajā, un nebija izmantojusi melno krāsu, bet zīmējumā ir tādi ūdenskrāsu toņi kā krītiņiem.

Luīza un Elīza zīmējot darbus, sēdēja blakus. Darba autore saskata līdzības šajos darbos (skatīt 13. un 16. attēlu) - abos ir mājas, koki, arī krāsu toņu izvēle daudz neatšķiras.

15.attēls. Niks.

16.attēls. Luīza.

Darba autore, balstoties uz profesores Betijas Edvardas atziņu - “Galvenais ieguvums, ko panāk ar zīmēšanu, ir precīza uztvere, kuras ietekmē mainās arī domāšana” (Riņķis, 2007, 50),

secina, ka bērniem ir svarīgi tas, ko viņi uztver dzirdot. Ja bērns ir uztvēris skolotāja norādījumus, tad viņš neņems, piemēram, to pašu melno krāsu un tās krāsas, kas jau ir zīmējumā. Tātad skatoties un vērtējot šos zīmējumus, bērni nav ieklausījušies līdz galam darba vadītāja teiktajam., bet ir iztēlojušies mājas un tur iezīmējuši, viņuprāt dzīvojošos mājas gariņus. Luīzas zīmējumā ir mājā dzīvojoša saulīte, Niks, savukārt ir uzzīmējis pie mājas dzīvojošos gariņus. Jete ir uzzīmējusi pat divas mājas, kurās ir dzeltenī logi, jo meitene teica, ka mājā spīd gaisma, lai ir gaišs, jo man nepatīk tumsa”. Luīzai ir uzzīmēts interesants koks, kura zaros sēž mazi putniņi. Meitene mājas gariņus bija iztēlojusies par putniņiem.

Mazbērna vecumposmā bērni pasauli izzina caur sajūtām. Kā norādījis 18.gs. franču filozofs, rakstnieks un pedagoģijas teorētiķis Žans Žaks Ruso: “Viss, kas nokļūst cilvēka apziņā, nonāk tur ar sajūtu starpniecību. “Sensoro spēju attīstīšana iet roku rokā ar bērna intelektuālo spēju izaugsmi un valodas prasmju veicināšanu (Višķere, 2017, 45).

Tabula Nr. 8. “Mājas gariņi. Dažādas mājas” apkopotie rezultāti.

Bērnu vārdi	Izrāda interesi, aizrautību;	Patstāvīgi iesaistās darbības rocesā;	Spēj patstāvīgi darboties ar materiāliem;	Bērns pabeidz un pilnveido savu iecerēto mākslas darbu;	Bērns pauž emocijas darbības procesā (prieku, gandarījumu, vilšanos savā darbā).
Kristaps	J	J	J	J	J
Gustavs	D	D	D	D	J
Niks	J	J	J	J	J
Edvards	D	J	J	J	J
Sāra	J	J	J	J	J
Luāra	J	J	J	J	J
Luīza	J	J	J	J	J
Elīza	J	J	J	J	J
Unda	D	J	D	J	D
Jete	J	J	J	J	J

Pēc organizētās nodarbības var secināt, ka bērniem lielu interesi radīja process klausoties par mājām, vērojot attēlus, klausoties un iedomājoties dažādus mājas gariņus. Svarīgi pirms nodarbības bija pastāstīt bērniem nodarbības gaitu, kas palīdz bērniem iedomāties, iztēloties, kas varētu būt viņu zīmējumos. Lielākā daļa bērnu nodarbībā izrādīja interesi klausīties un arī iesaistīties darbības procesā. Tikai Gustavam un Edvardam īsti pilnīga interese nebija, un Undai,

kura bieži nodarbībās izsaka frāzi: “Es negribu, man nepatīk”. Bet zīmēšanas procesā Edvards un Unda iesaistījās ar interesi patstāvīgi darboties, tik Gustavs to tā īsti nevēlējās. Protams, darba autore mēģināja bērnu iedrošināt, pamudināt izmantojot gan pārrunas, gan arī attēlus. Katram no bērniem bija prieks un gandarījums par savu darbu, tik Undai tas īsti nebija, viņasprāt sanācis, bet meitene bija savu darba uzdevumu sapratusi un darbu paveikusi līdz galam.

Analizējot iztēli ar tabulas palīdzību, var secināt, ka bērniem šajā zīmēšanas nodarbībā dominēja atveidojošā iztēle – “iztēle, kas izvēršas, pamatojoties uz aprakstītu, stāstījumu, shēmu, simbolu, vai zīmi. Tās pamatā ir to vai citu tēlu radīšana, kas atbilst aprakstam. Cilvēks piepilda sākotnējo materiālu ar viņam zināmajiem tēliem. Tā darbojas gadījumos, kad cilvēkam tikai pēc apraksta vien jāiztēlojas priekšmets, kuru viņš līdz tam nav nekad agrāk uztvēris”, (Ņkiforovs, 2007, 239., 240). no tā secinot, ka bērns nav redzējis mājas gariņus, bet klausoties skolotāja stāstīto, vērojot attēlus, bērns var iztēloties sev tīkamo, viņaprāt, esošo mājas gariņu vairāk vai mazāk spilgtos vai pilnīgos tēlos.

Iztēles attīstības aktivitāte Nr. 4. “Rudens pārvērtības”

Organizācija un paņēmieni:

Individuāls darbs, pārrunas.

Nepieciešamie materiāli un piederumi:

A4 formāta akvareļu papīrs, uz kura bērni ar krītiņiem uzzīmē koka stumbru pēc savas ieceres, pirkstiņkrāsas, ota, iepriekš bērniem kopīgi sagatavota darba vieta, kur uz darba galda uzklāts galdauts, lai nenosmērētos gals, sagatavoti ūdens trauki, salvetes.

Temats: (apakštemats) “Krāsainās koku lapas lielajā vējā”

Mērķis: veicināt prasmes darboties ar krāsām, kā arī attīstīt sīko pirkstu muskulatūru un taustes izjūtu un nostiprināt prasmes gleznošanai ar otu.

Uzdevumi:

- Rosināt bērnus atbildēt uz uzdotajiem jautājumiem par rudeni;
- Attīstīt vēlmi stāstīt patstāvīgi un radoši;
- Rosināt bērnus zīmēt ar pirkstiem;
- Nostiprināt pēc redzētā pastaigas laikā un iegaumēt, kādas koku lapām rudenī ir krāsas;

Tēlotājmākslas nodarbība notika oktobra otrajā nedēļā, kad arī bija īsts “Zelta rudens”.

Diena bija dzestra, bet saulaina ar lielu vēju. Pirms nodarbības ar bērniem bijām pastaigā pa parku, runājām par dažādām pārvērtībām, kas notiek rudenī, ko saskatām, kas mainās un citas norises dabā. Pēc pastaigas ar bērniem atgriezāmies mājīgajās un jaukajās grupiņas telpās. Kopā ar bērniem sagatavojām vietu zīmēšanas nodarbībai. Bērni ar prieku iesaistījās sagataves darbiem. Darbu veicām pa daļām, jo bērni, kas nepiedalījās darba galda sagatavošanai mākslas centrā, tika

uzdots uzzīmēt uz A4 formāta lapas koka stumbru ar krītiņiem, bet tie bērni, kas palīdzēja sagatavot darba galdu, salika un sameklēja visu nepieciešamo radošai darbībai. Un tad bērni uz maiņām nāca uz mākslas centru, kur papildināja savus koku stumbrus ar krāsainām koku lapām, ko veica ar pirkstu nospieduma tehniku. Bērniem pirkstiņu nospiedumi sagādāja lielu interesi un prieku darboties. Jautāju bērniem, ko ar nospiedumiem veica, atbildes bija: ”es uzspiežu krāsainas lapas, kuras vējš aiznes”, “Manas lapas vēl turas uz koka (skatīt 18.attēlu Nīks)”. Gustavs paskaidroja, ka viņa kokam vienā pusē bija vairāk lapu, nekā otrā pusē un tā zīmējumā arī izskatās (skatīt 19.attēlu Gustavs). Nodarbības laikā darba vadītāja bija pārsteigta par Gustavu īpaši, jo parasti viņš ir aktīvs, jauks zēns, tikai reti kad koncentrējas uz uzdoto un pašu procesu. Bet pirkstiņkrāsas viņam sagādāja patiesu interesi, aizrautību. Savukārt Luāras darbā (skatīt 17.attēlu Luāra), meitene īsti nesaprata, ka rokas nav jāmitrina ar salveti un nav jāstaigā mazgāt pirksti ik reiz, kad tie ir nosmērēti ar krāsu. Meitenei diskomfortu radīja” neīri” pirksti. Bet darbs ļoti interesants sanāca, izskatās, ka koka lapas vējš pūš uz vienu pusi, tik mazliet paplūdusi krāsa no slapjajiem pirkstiem. Sāras attēlā (skatī 20.attēlā Sāra), ir redzams kā no koka birst lapas, arī meitene sacīja, ka “man no koka krīt visas lapas, jo ārā, parkā lielajam, resnajam kokam arī tās krīta”.

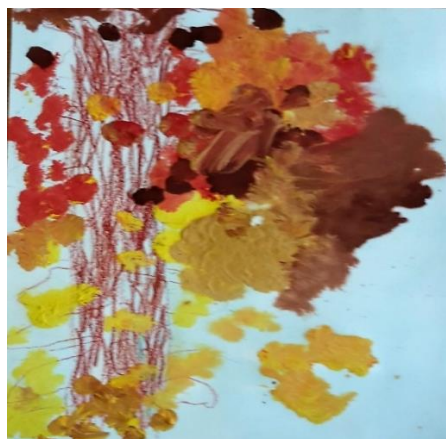
Attēls Nr. 17., 18., 19., 20.. “Rudens Pārvērtības”

17.attēls. Luāra

18.attēls. Nīks

19.attēls. Gustavs

20.attēls. Sāra

Darba autore, teorijas pētnieciskajā daļā gūtajā atziņā” mazbērna vecumposmā pasaules izzināšanā dominē sensomotorās spējas. Pirms bērns mācās darboties ar otu, ļaujiet viņam izjust krāsu ar pirkstiem. Zīmējumi ar plaukstiņām un pirkstiņiem bērniem sagādā īpašu prieku, jo nodarbe saasina taustes izjūtu. Bērniem patīk sajūst krāsu ar saviem pirkstiņiem, vērot, kā tās saplūst, zīmēt aplīšus un vilkt līnijas. Šīs aktivitātes mērķis ir veicināt bērniem prasmes darboties ar krāsām, kā arī attīstīt sīko pirkstu muskulatūru un taustes izjūtu un sagatavo bērnu gleznošanas prasmes ar otu apgūšanai”, (Višķere, 2017, 17), secina, ka arī darbošanās ar pirkstiem bērniem arī vidējā pirmsskolas vecumā ir svarīga, noderīga. Tā ne tikai nostiprina taustes izjūtu, bet turpina attīstīt izziņas procesus. Jo visu izziņas procesu pamats ir sensomotoro spēju apguve.

Tabula Nr. 9. “Rudens pārvērtības” apkopotie rezultāti.

Bērnu vārdi	Izrāda interesi, aizrautību;	Patstāvīgi iesaistās darbības procesā;	Spēj patstāvīgi darboties ar materiāliem;	Bērns pabeidz un pilnveido savu iecerēto mākslas darbu;	Bērns pauž emocijas darbības procesā (prieku, gandarījumu, vilšanos savā darbā).
Kristaps	J	J	J	J	J
Gustavs	J	D	D	J	J
Niks	J	J	D	J	J
Edvards	D	J	J	J	J
Sāra	J	J	J	J	J
Luāra	J	J	D	J	D
Luīza	J	J	J	J	J
Elīza	J	J	J	J	J
Unda	J	D	D	J	J
Jete	J	J	J	J	J

Pēc organizētās tēlotājnodarbības, var secināt, ka bērni ir kļuvuši atvērtāki, vairāk ieklausās, izrāda interesi. Darba autore domā, ka lielāko prieku un gandarījumu bērni izrādīja tieši darbojoties ar krāsām. Luāra šķita sākumā ar lielu interesi darboties, bet uzsākot un darbojoties procesa laikā ar pirkstiņu krāsām, darba autore novēroja, ka meitenei bija bailes sasmērēt rokas pirkstus, sasmērējot tos, tas radīja pārdzīvojumu, diskomfortu. Arī Gustavs bija nedrošs procesa laikā, mazliet sākumā vēroja, kā citi bērni radoši un aktīvi darbojas ar prieku ar krāsām. Darba

vadītāja zēnu mēģināja motivēt, iedrošinot, pavērojot, cik ļoti patīk darboties citiem bērniem ar krāsām. “Motivācijas pamatā pirmsskolas vecumā ir arī saskarsmes vajadzība, vajadzība sazināties, koncentrēties, gūt sava nozīmīguma apstiprinājumu”, (Svence, 1999, 88). Tas zēnu iedrošināja vairāk pievērsties procesam un atraisīja vēlmi darboties nebaidoties. Bērnu krāsu izvēle norādīja uz to, ko bērni ir vērojuši, kādas lapas saskatījuši koku zaros, kas notiek, kad pūš stiprs vējš. Sāra ļoti labi bija vērojusi, kas notiek, kad uzpūš vējš, un kokam tiešām bira daudz lapas, kura lapas bija sarkanos, dzeltenos un brūnganos toņos (skatīt 4. attēlu Sāra). Ļoti vēriņa meitene. Gustavs ar pirkstiem bija paņēmis arī atbilstošas krāsas, kas bija tuvu tām krāsām, kas bija redzamas Gustava izvēlētajam kokam parkā (skatīt 3.attēls Gustavs).

Analizējot iztēli, var secināt, ka bērni darbojoties netradicionāli – bez otas, ir vairāk iztēles bagāti, viņi ietekmējas no tā, ko bija redzējuši pastaigas laikā. Nodarbības laikā svarīga bija motivācija, kas” rodas no mazo bērnu vajadzības pēc iespaidiem, protams, pēc tam, kad ir apmierinātas bērna vitālās vajadzības, no izziņas vajadzības, kas ir raksturīga pirmsskolas vecumā un ir viens no priekšnosacījumiem mācīšanās motivācijas attīstībai skolā”, (Svence, 1999, 88).

Kā iztēles procesu, to varētu skaidrot, kā tipizācijas procesu, kas “ir sintēzes veids, kurā uz hiperbolizācijas pamata tiek pasvītrotas kāda priekšmeta vai parādības tipiskās īpašības”, (Vorobjovs, 2000, 112). Tas ir tā, ka bērni ejot pastaigā bērni ievēroja parādības, priekšmeta īpašības rudenī, gan lapu toņos, gan to, kā krīt lapas vējā, ko attēlojusi Sāra.

Bērni motīvu darbojoties “gūst galvenokārt dabā un sabiedriskajā dzīvē, novērojot dzīvniekus, kā arī kokus, puķes un citus augus., novērojot ekspozīciju izstāžu zālēs, cilvēka radītos objektos, piemēram mašīnas, celtnes, un iepazīstoties ar vissarežģītāko būtni – ar pašu cilvēku”, (Hibnere, 1983, 4).

Secinājumi

1. Iztēle ir viens no izziņas procesiem, ko pētījuši gan pedagogi, gan psihologi. Darba autore pētot un rakstot šo darbu, var secināt, ka iztēle ir bērnu domu, dzirdētā, redzētā, sajustā, sataustītā un izprastā attēlojums. Bērni to, ko jūt, domā, varbūt pārdzīvo, attēlo uz papīra. Ir bērni, kas neprot varbūt vēl īsti izstāstīt to, kas nospiež viņu prātu un sirdi. Viņi caur zīmējumu parāda savas emocijas, domas, izpratni par sevi, citiem un to, kas ir mums apkārt. Šis ir vecums, kad bērni ir jaunu atklājumu, izziņas un rotaļu pasaulē. Katra rotaļa viņiem sagādā dažādas emocijas (prieku, sajūsmu, gandarījumu, vilšanos un citas). Iztēle ir process, kurā bērni noformulē, atpazīst, kontrolē savas emocijas, izliekot to uz papīra.

Iztēles attīstīšana uzskatāma par daudzu spēju izkopšanas priekšnoteikumu (Albrehta, 2001, 128).

2. Darba autore vadot un analizējot zīmēšanas nodarbībās gūtos rezultātus var secināt, ka vizuālā māksla bērniem sekmē viņu emocionālo, intelektuālo attīstību. Tā attīsta bērnos viņu radošās spējas. Viņiem rodas interese par mākslu, kā pasaules izziņas un pašizaugsmes līdzekli. Zīmēšanas nodarbībās bērni atspoguļo savu būtību, intereses, ieceres, domas, uztveri, atmiņu, koncentrēšanās spējas. Bērni zīmē, krāso, pielieto dažādas tehnikas, tā atspoguļojot apkārtējo pasauli, rosinot izteikt savas jūtas vizuālajos tēlos. Mākslas uzdevums ir attīstīt vizuālo uztveri un spēju radoši darboties, sekmēt emociju attīstību un emocionālo gandarījumu par savu darbu, kā arī attīstīt izziņas procesus kā domāšanu, sajūtas, atmiņu, priekšstatus, , iztēli, fantāziju, kas šajā vecumposmā turpina attīstīties un bagātināties. Bērniem zīmēšana ir izteiksmes veids, kā viņi mācās komunicēt ar sevi, pieaugušajiem un apkārtējo pasauli.

Zīmēšana rosina bērnus izteikt savus emocionālos pārdzīvojumus un lietot tēlotājmākslas nodarbībās gūto pieredzi. Darbošanās attīsta katra bērna iztēli un radošās darbības spējas. Ar tēlotājmākslas palīdzību bērna pasaule padarāma skaistāka, priecīgāka, daudzveidīgāka un emocionāli bagātāka. Tā rosina bērnus pašus radīt darbus, kas atspoguļo vēroto vai fantāzijā radīto. Ar šīm darbībām tiek veicināti arī bērna psihisko procesu attīstīšana: sajūtas, uztvere, atmiņa, iztēle, uzmanība un griba (Frīdenberga, 2003, 5).

3. Lai zīmēšanas process būtu radošs, bērniem jāļauj eksperimentēt, jāļauj vaļā iztēlei un viņu fantāzijai. Bērniem jāapzina jau zināmie un jaunie materiāli ar ko darboties. Domāšanas procesā svarīgi integrēt dažādus materiālus un palīgmateriālus, tā gūstot jaunus atklājumus, ļaujot saskatīt sakarības un tehnikas. Zīmēšanas procesā tieši nezināmais ir jautājums, kas tas būs, tas, kas rosina bērnos interesi un vēlmi pamēģināt kaut ko jaunu, radot atbildi. Izmantojot dažādas tehnikas bērnam pilnveidojas radošās pašizteikšanās pieredze, kuru svarīgi rosināt, attīstīt un pilnveidot. Svarīgi bērnos nosargāt ir izziņas procesus. Bērnam svarīgi iet jaunus, nezināmus pašizteikšanās ceļus, tā gūstot jaunu pieredzi, iespaidus, pārdzīvojumus un tā veidojot, pilnveidojot savu radošumu.

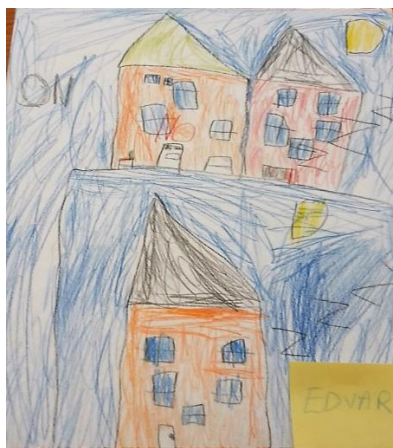
Pielikumi

Pielikums Nr. 1.

Brīvā brīža zīmējumi nedēļas tēmas “Mājas gariņi. Dažādas mājas” ietvaros.

Gustavs

Edvards

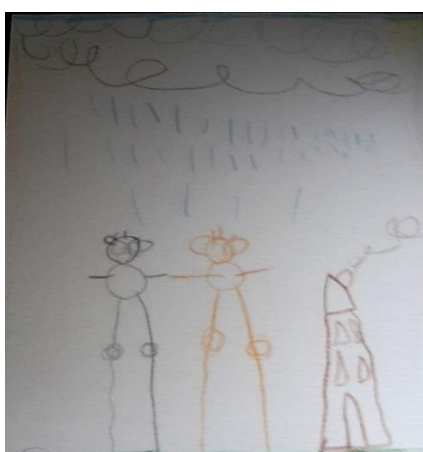
Kristaps

Sāra

Pielikums Nr. 2.

Brīvā brīža zīmējumi nedēļas tēmas ietvaros “Rudens pārvērtības”

Unda

Niks

Grēta

Gustavs

Pielikums Nr. 3.

“Edvarda zīmējumi”.

Edvards

Edvards

Pielikums Nr. 4.

“Sāras zīmējumi”

Sāra

Sāra

Sāra

Izmantotā literatūra

1. Albrehta, Dz. (2001). *Didaktika*. Izdevniecība RAKA.
2. Austruma, S., Savicka, S. (2000). *Konsultants vizuālajā mākslā pamatskolai*. Rīga: Apgāds Zvaigzne ABC.
3. Druvaskalne Urdze, A. (2004). *Krāsas un skaņas sintēze kā metode*. Izdevniecība Raka;
4. Dzintere, D. (2000). *Bērns kā vērtība ģimenē un pirmsskolā*. Rīga: SIA "Izglītības soļi", RPIVA.
5. Dzintere, D., Stangaine, I. (2007). *Rotaļa- bērna dzīvesveids*. Izdevniecība RaKa.
6. *Estētika*. (1981). Izdevniecība Zvaigzne (P. Zeile redakcija).
7. Frīdenberga, B. (2003). *Vizuālā māksla pirmsskolā*. Izdevniecība RAKA.
8. Geka, S. (2017). *Rotaļas ar līnijām*. Izdevniecība RaKa.
9. Hibnere, V. (1983). *Bērnu dekoratīvie darbi*. Rīga: "Zvaigzne".
10. *Ilustrētā svešvārdu vārdnīca*. (2005). "Izdevniecība Avots".
11. Kaņepāja, R. (2003). *Sarunāsimies, darbosimies. Pirmsskolas izglītība*. Izdevums sagatavots iespiešanai SIA PUSE PLUS.
12. Karlgrēns, F. (2008). *Valdorfa pedagogija*. Jumava (no vācu valodas tulkojusi R. Lapiņa).
13. Kincāns, V. (2003). *Estētikas pamati*. Rīga:LU.
14. Lieģeniece, D. (1992). *Bērns pasaulē, pasaule bērnam*. Rīga: izdevniecība "Zvaigzne".
15. *Mazā estētikas vārdnīca*. (1964). Rīga: izdevniecība "Liesma".
16. *Metodiskie ieteikumi. Pirmsskolas mācību programmas īstenošanai*. (2016). VISIC (Valsts izglītības satura centrs).
17. Nucho Ozoliņa, A., Vidnere, M. (1999). *Māksla un pašatklāsmē*. Rīga: izdevniecība AGB.
18. Ņikiforovs, O. (2007). *Psihologija pedagogam*. Rīga: SIA Izglītības soļi.
19. Ozola, E. (2006). *Krāsas. Uztvere un iedarbība*. Jumava.
20. *Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca*. (2000). Zvaigzne ABC.
21. *Pirmsskolas izglītības mācību satura programma*. (2012). VISIC (Valsts izglītības satura centrs).
22. Pitamika, M. (2008). *Es to protu*. Apgāds "Valters un Rapa" (izdevums latviešu valodā, Zālīte, I).
23. *Psiholoģijas vārdnīca*. (1999). Apgāds SIA "Mācību grāmata".
24. Puškarevs, I. (2001). *Attīstības psiholoģija*. Izdevniecība RaKa.
25. Riņķis, J. (2007). *Intelektuālo spēju attīstīšana*. Izdevniecība RAKA;
26. Romenkova, V. (2008). *Bērns ģimenē un sabiedrībā*. Izdevniecība: BJC "Rīgas skolēnu pils".
27. Svence, G. (1999). *Attīstības psiholoģija*. Apgāds Zvaigzne ABC.

28. Špona, A. (2001). *Audzināšanas teorija un prakse*. Rīga: Izdevniecība "RaKa".
29. Špona, A. (2006). *Audzināšanas process teorijā un praksē*. Izdevniecība RaKa.
30. Ušinskis, K. (1980). *Pedagoģisko rakstu izlase*. Zvaigzne (no krievu valodas tulkojis A. Deglavs, K. Velmers).
31. Vidnere, M. (2015). *Iztēle: Psiholoģija un terapija*. Rīga: izdevniecība RAKA.
32. Višķere, Z. (2017). *Spēlējies un audz. Montesori pedagoģijas iedvesmotas attīstošās rotaļas pirmsskolas vecuma bērniem*. Izdevums latviešu valodā SIA "J.L.V."
33. *Vizuālā māksla pirmsskolā*. Lekciju materiāls. Randoha, A. , RPIVA.
34. Vorobjovs, A. (1996). *Psiholoģijas pamati*. Rīga: izdevniecība Mācību apgāds.
35. Vorobjovs, A. (2000). *Vispārīgā psiholoģija*. SIA "Izglītības soļi".
36. Vuorinens, R., Tūnala, E. (1999). *Psiholoģijas pamati. Cilvēka attīstības posmi*. Apgāds Zvaigzne ABC (tulkojums latviešu valodā).
37. Zāle, J. (2008). *Rotaļas ar krāsām*. Rīga: "Izdevniecība RaKa"
38. Zelmenis, V. (2000). *Pedagoģijas pamati*. Izdevniecība RaKa.